

**Psykologisen reaktanssin yhteys rooleihin
kiusaamistilanteissa sekä toistuvaan kiusaamiseen
4.–9.-luokkalaisilla**

Psykologian
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Anniina Hietaharju

22.12.2025
Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Psykologia

Tekijä: Anniina Hietaharju

Otsikko: Psykologisen reaktanssin yhteys rooleihin kiusaamistilanteissa sekä toistuvaan kiusaamiseen 4.–9.-luokkalaisilla

Ohjaajat: Erikoistutkija Sanna Herkama, erikoistutkija Tiina Turunen

Sivumäärä: 45 sivua

Päivämäärä: 22.12.2025

Kiusaaminen on suhteellisen yleinen ja paljon tutkittu ilmiö, jolla on välittömiä ja pitkäaikaisia haitallisia seurauksia niin kiusatuille kuin kiusaajille. Kiusaaminen on ryhmäilmiö ja se määritellään toistuvana, tahallisen ja aggressiivisenä toimintana, jossa kiusatun ja kiusaajan välillä on epätasa-arvoinen valta-asetelma. Kiusaamistilanteista on tunnistettu eri rooleja, kuten kiusaajat, kiusaaja-uhrit, kiusatut ja ei-osalliset sen perusteella, miten oppilaat toimivat kiusaamistilanteissa. Kiusaamisen roolien yksilöllisistä taustatekijöistä on tutkittu muun muassa psykososiaalisia taustatekijöitä, kuten kiusatuksi joutumisen kokemuksia ja sosiaalista asemaa, mutta lisätutkimusta tarvitaan. Viime aikoina psykologisen reaktanssin merkitys pitkään jatkuneen kiusaamisen yhteydessä on herättänyt kiinnostusta. Psykologinen reaktanssi on yksilön piirre, joka ilmenee muutosvastarintana eli taipumuksena vastustaa sääntöjä sekä rajoituksia. Lähtökohtaisesti kaikki tietävät kiusaamisen olevan väärin, mutta silti osa kiusaa ja jatkaa kiusaamista. On mahdollista, että psykologinen reaktanssi selittää sitä, miksi jotkut kiusaavat toistuvasti, mutta tietävästi tätä ei ole aikaisemmin tutkittu. Tutkimalla reaktanssin kaltaisia piirteitä, on mahdollista entisestään syventää ymmärrystä kiusaamiseen liittyvistä yksilötekijöistä ja lisätä tutkittua tietoa toistuvaan kiusaamiseen kytköksissä olevista tekijöistä.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, onko psykologisella reaktanssilla yhteyttä oppilaiden toveriarvioituihin kiusaamisen rooleihin. Tutkittiin, eroavatko toistuvasti kiusanneet oppilaat muista psykologisen reaktanssin suhteen. Lisäksi tarkasteltiin, moderoiko sukupuoli näitä yhteyksiä. Tutkimuksen otos koostui laajempaan CHALLENGE-projektiin osallistuneista 4.–9.-luokkalaisista oppilaista (N = 4321). Tämän tutkimuksen otokseen valitut oppilaat vastasivat sähköisiin kyselyihin kahdessa eri mittapisteessä T1 (syky 2021) ja T2 (kevät 2022). Psykologista reaktanssia mitattiin Hong Psychological Reactance Scale -mittarilla. Taustamuuttujina analyysissä huomioitiin ikä ja sukupuoli. Aineisto analysoitiin multinomiaalisella logistisella regressioanalyysillä, jossa selittävinä muuttujina oli psykologinen reaktanssi, ikä ja sukupuoli. Selitettävänä muuttujana oli toveriarvioitu kiusamisrooli (kiusaaja, kiusattu, kiusaaja-uhri, ei-osallinen) tai toistuva toisten kiusaaminen (toistuvasti kiusannut, ei-toistuvasti kiusannut, ei kiusannut). Vertailuluokkana oli ei-osallisten tai ei kiusanneiden ryhmä.

Tulokset osoittivat, että psykologinen reaktanssi oli yhteydessä rooleihin kiusaamistilanteissa (kiusaaja, kiusattu, kiusaaja-uhri) ja se lisäsi eniten vetoa kuulua kiusaajien ja kiusaaja-uhrien ryhmään verrattuna ei-osallisiin. Sukupuoli ei vaikuttanut reaktanssin ja kiusamisroolien väliseen yhteyteen. Lisäksi havaittiin, että psykologinen reaktanssi ei selittänyt eroja sen välillä, kuuluiko oppilas toistuvasti kiusaavien vai ei-toistuvasti kiusaavien oppilaiden ryhmään. Tutkimustulosten perusteella reaktanssi selittää kuulumista toistuvasti kiusaavien ryhmään ainoastaan, kun verrataan niihin, jotka eivät kiusaa. Psykologisen reaktanssin piirteessä ei myöskään havaittu sukupuolieroja toistuvasti tai ei-toistuvasti kiusanneilla oppilailla. Taustamuuttujien suhteen tutkimuksessa havaittiin, että iällä ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä rooleihin kiusaamistilanteissa, mutta ikä oli negatiivisesti yhteydessä toistuvaan kiusaamiseen. Sukupuoli oli yhteydessä kiusaamiseen: pojat kuuluivat tyttöjä useammin kiusaajien tai kiusaaja-uhrien ryhmään. Kiusattujen ryhmässä eroja sukupuolten välillä ei ollut.

Avainsanat: kiusaaminen, kiusaamisen roolit, psykologinen reaktanssi, toistuva kiusaaminen

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Kiusaaminen ja roolit kiusaamistilanteissa	5
1.2	Psykologinen reaktanssi	9
1.3	Psykologisen reaktanssin yhteys rooleihin kiusaamistilanteissa ja pitkään jatkuneeseen kiusaamiseen	11
1.4	Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset	12
2	Menetelmät	14
2.1	Tutkittavat ja tutkimuksen kulku	14
2.2	Muuttujat	15
2.2.1	Taustamuuttujat	15
2.2.2	Toveriarvioitu toisten kiusaaminen ja kiusatuksi joutuminen	15
2.2.3	Toistuva toisten kiusaaminen	19
2.2.4	Psykologinen reaktanssi	19
2.3	Aineiston analyysi	20
2.3.1	Katoanalyysi	22
3	Tulokset	24
3.1	Kuvailevat tunnusluvut ja korrelaatiot	24
3.2	Psykologisen reaktanssin yhteys toveriarvioituun rooliin kiusaamistilanteessa	26
3.2.1	Sukupuolten väliset erot reaktanssin ja kiusaamisen roolien suhteen	26
3.3	Psykologisen reaktanssin eroavuudet toistuvasti ja ei-toistuvasti kiusanneilla oppilailta	29
3.3.1	Sukupuolten väliset erot toistuvassa toisten kiusaamisessa reaktanssin suhteen	29
4	Pohdinta	32
4.1	Psykologinen reaktanssi ja toveriarvioitujen kiusaamisen roolit	32
4.2	Psykologinen reaktanssi ja toistuva toisten kiusaaminen	34
4.3	Taustamuuttujien, kiusaamisen ja psykologisen reaktanssin yhteydet	35
4.4	Tutkimuksen rajoitteet ja vahvuudet	37
4.5	Yhteenveto	38
	Lähteet	40

1 Johdanto

Lasten ja nuorten mielenterveys sekä hyvinvointi ovat keskeisiä asioita, joita yhteiskunnan tulisi pyrkiä suojelemaan. Yksi lapsiin ja nuoriin kohdistuva riskitekijä on kiusaaminen, jonka tiedetään altistavan niin kiusaajat kuin kiusatut monille haitallisille seurauksille (Busch ym., 2015; Gaffney ym., 2019; Gini & Pozzoli, 2013). Kiusaaminen määritellään yksilöön kohdistuvana, toistuvana ja tahallisenä kielteisenä käyttäytymisenä yhden tai useamman henkilön taholta (Olweus, 1993). Kiusaamisen on tarkoitus vahingoittaa tai aiheuttaa pahaa mieltä. Kiusatuksi joutumisen on todettu olevan yhteydessä muun muassa ahdistukseen, masennukseen, heikompaan mielenterveyteen ja yleisterveyteen sekä itsensä vahingoittamiseen (Gini & Pozzoli, 2013; Moore ym., 2017). Myös toisten kiusaaminen on yhdistetty esimerkiksi psykososiaalisiin ongelmiin, käytösongelmiin ja haitallisiin terveysvaikutuksiin (Busch ym., 2015; Leiner ym., 2014; Loch ym., 2020). Kiusaamisesta koituu mittavia haittoja yksilölle tämän elämän monella osa-alueella ja nämä haitat voivat kantaa aikuisikään saakka. On ensiarvoisen tärkeää, että opimme ymmärtämään paremmin niitä syitä, miksi jotkut kiusaavat.

Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään suhteellisen paljon sekä yksilöllisistä että yhteisöllisistä taustatekijöistä, joiden on havaittu olevan yhteydessä toisten kiusaamiseen (Álvarez-García ym., 2015). Kiusaamista on tutkittu esimerkiksi oppilaiden sosiaalisen aseman, motiivien ja kiusatuksi joutumisen kokemusten perusteella (Guy ym., 2019; Turunen ym., 2024; Veenstra ym., 2005). Kiusaamistilanteista on tunnistettu muun muassa kiusaajien, kiusattujen ja kiusaaja-uhrien roolit sillä perusteella, ovatko oppilaat kiusaamisen kohteita, toisia kiusaavia vai molempia (Salmivalli ym., 1996; Yang & Salmivalli, 2013). Näistä kiusaajat ovat heitä, jotka ainoastaan kiusaavat muita mutta eivät tule kiusatuksi. Kiusatut eivät kiusaa muita, vaan ovat kiusaamisen kohteena. Kiusaaja-uhrit sekä kiusaavat muita että ovat itse kiusaamisen kohteena. Ei-osalliset (engl. *uninvolved*) eivät itse kiusaa toisia eivätkä tule kiusatuksi.

Kiusaamisroolien erityispiirteitä on tärkeää selvittää lisää, sillä aikaisempi tutkimus on keskittynyt vain murto-osaan niistä. Tarkastelemalla pelkästään sitä, kiusaako joku vai ei, jää ymmärrys ilmiöstä pintapuoliseksi. Sen sijaan keskittymällä tunnistamaan rooleihin kytköksissä olevia piirteitä sekä taustatekijöitä voidaan syvällisemmin ja yksilöllisemmin ymmärtää kiusaamista ilmiönä ja toisaalta kehittää toimivampia keinoja puuttua siihen.

Kiusaamista esiintyy monissa ympäristöissä, kuten kouluissa ja verkossa (Wang ym., 2025). Kiusaaminen ei aina lopu puuttumisesta huolimatta, vaikka on perusteltua olettaa, että jokainen oppilas tietää kiusaamisen olevan kiellettyä (Johander ym., 2024). Erityisen mielenkiintoinen onkin kysymys siitä, miksi kiusaaminen jatkuu, sillä pitkittynyt kiusaaminen muodostaa merkittävän riskitekijän kiusattujen hyvinvoinnille (Busch ym., 2015; Gaffney ym., 2019; Moore ym., 2017). Psykologisen reaktanssin käsite on noussut hiljattain esille toistuvan (pitkään jatkuneen) kiusaamisen tutkimuksen yhteydessä (Salmivalli, 2023).

Psykologinen reaktanssi määritellään taipumuksena vastustaa yksilön käyttäytymiseen tai valinnanvapautteen kohdistuvaa uhkaa (American Psychological Association, haettu 29.10.2025). Reaktanssi on motivationaalinen tila, jota voidaan käsitteellistää esimerkiksi vastarinnan, vihan tai negatiivisten kognitioiden kautta (Rains, 2013; Rosenberg & Siegel, 2018; Shen & Dillard, 2005). Ihmiset, joilla on enemmän reaktanssin piirrettä, kokevat vahvemmin halua suojella valinnan- ja toiminnanvapauttaan (Soveri ym., 2024; Yost & Finney, 2018). Kiusaamisprosesseissa halu käyttäytyä sääntöjen vastaisesti voi näkyä esimerkiksi siten, että oppilas kiusaa, vaikka tietää sen olevan kiellettyä. Tämänhetkisen tietämyksen mukaan kiusaamisen roolien ja psykologisen reaktanssin yhteyksistä ei kuitenkaan vielä ole olemassa tutkimusta. On perusteltua selvittää, onko psykologinen reaktanssi yhteydessä eri kiusaamisen rooleihin tai toistuvaan kiusaamiseen, jotta saisimme lisää tutkittua tietoa siitä, miksi jotkut kiusaavat.

1.1 Kiusaaminen ja roolit kiusaamistilanteissa

Kiusaaminen määritellään tyypillisesti kielteisenä, tarkoituksenmukaisena ja aggressiivisena toimintana, jossa kiusattu on alisteisessa asemassa suhteessa kiusaajaan (Olweus, 1993). Kiusaaminen on tahallista ja jatkuvaa, ja sen voidaan ajatella olevan fyysistä tai henkistä väkivaltaa (Salmivalli, 2024). Sanallinen, fyysinen, tai internetin välityksellä tapahtuva nettikiusaaminen voivat kohdistua kiusattuun suoraan, esimerkiksi avoimena haukkumisena tai väkivaltana (Olweus, 1993). Kiusaaminen voi olla myös epäsuoraa, esimerkiksi ryhmän ulkopuolelle jättämistä. Kiusaamista voidaan kuvata ryhmäilmiönä, sillä useimmiten kiusaamistilanteissa on osallisena tai läsnä muitakin henkilöitä kuin kiusattu ja kiusaaja (Salmivalli ym., 1996).

Kiusaaminen on suhteellisen yleistä: vuoden 2023 Kouluterveyskyselyssä kävi ilmi, että kiusaamisen kohteeksi oli joutunut aiempaa suurempi määrä vastaajia (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2024). Pitkällä aikavälillä kiusaamisen yleisyydessä Suomessa on

havaittu muutosta: vähintään kerran viikossa kiusattujen lasten ja nuorten osuus on vähentynyt vuosista 2008–2009 asti aina vuosikymmenen vaihteeseen asti (Opetushallitus, haettu 29.10.2025). Viime vuosina kiusaamisen yleisyys on kääntynyt nousuun, ja Kouluterveyskyselyn perusteella Suomessa lukukauden 2023 aikana vähintään viikoittain kiusatuksi oli joutunut 9 % perusopetuksen 4. ja 5. luokan tytöistä ja 8 % pojista. Yläkoulun 8. ja 9. luokan oppilaista hieman alle joka kymmenes oli kokenut kiusaamista vähintään kerran viikossa. Maailmanlaajuisesti viimeisimmän tutkimustiedon mukaan kiusaamisen esiintyvyys näyttäisi vaihtelevan jopa 14–60 % välillä, joskin osa tästä vaihtelusta voi selittyä esimerkiksi kiusaamisen määritelmän ja kynnysarvojen tutkimuskohtaisella vaihtelulla (Loch ym., 2020; Oriol ym., 2025; Wang ym., 2025). Voidaan kuitenkin sanoa, että keskimäärin kiusaaminen on melko yleinen ja kansainvälinen ongelma.

Toistuvalla (engl. *persistent*) kiusaamisella tarkoitetaan sellaista kiusaamista, joka jatkuu pitkällä aikavälillä, mahdollisesti vuosien ajan (Wrenn Carlson & Cornell, 2008; Zych ym., 2021). Sen taustatekijöistä on toistaiseksi vain vähän tietoa. Erään tutkimuksen mukaan niillä oppilailta, jotka kiusasivat toistuvasti, oli muita aggressiivisemmat asenteet ja heihin kohdistettiin enemmän kurinpidollisia toimia (Wrenn Carlson & Cornell, 2008). Sourander ja kumppanit (2000) havaitsivat, että miessukupuoli, tunteidensäätelyn haasteet ja kiusaamiskäyttäytyminen olivat yhteydessä siihen, että tutkimushetkellä 8-vuotias kiusasi myös 8 vuoden päästä toisessa mittapisteessä. 7–17-vuotiaita tarkastelleessa pitkittäistutkimuksessa havaittiin, että riskitekijöitä toistuvalla, pitkäkestoisella kiusaamisella olivat muun muassa miessukupuoli, päihteidenkäyttö, koulupoissaolot, heikko itsensäätelykyky ja moraalinen irtautuminen (engl. *moral disengagement*) (Zych ym., 2021). Kiusaaja-uhrien osalta tulokset olivat samankaltaisia: kyseisessä tutkimuksessa kaikki heistä olivat miehiä ja lisäksi heitä yhdisti päihteidenkäyttö ja heikko itsensäätelykyky. Pitkittäistutkimusta kiusaamisesta ja erityisesti toistuvasta kiusaamisesta on kuitenkin vähän, joten on tärkeää syventää ymmärrystä ilmiöstä.

Kiusaamista on tutkittu runsaasti eri ikäryhmissä. Álvarez-Garcían ja kumppaneiden (2015) systemaattisessa katsauksessa tutkittiin kiusaamista ennustavia tekijöitä. Katsauksessa havaittiin, että todennäköisyys kiusaamiseen kasvaa noin 14 ikävuoteen asti, minkä jälkeen se lähtee laskuun (Álvarez-García ym., 2015). Samaten López-Castro kumppaneineen (2023) havaitsi, että kiusaamisen esiintyvyys lisääntyi iän myötä nuoruuteen noin 15 ikävuoteen asti. Sourander ja kumppanit (2000) totesivat, että kiusaaminen 16-vuotiaana on huomattavasti vähemmän yleistä kuin 8-vuotiaana. Toisaalta osassa tutkimuksia ei ole löydetty yhteyttä iän

ja kiusaamisen tai kiusatuksi joutumisen välillä ollenkaan (Cook ym., 2010). Erään hypoteesin mukaan ikä saattaa kuitenkin olla yhteydessä siihen, miten yksilölliset tai ympäristötekijät ennustavat kiusaamiskäyttäytymistä (Cook ym., 2010). Esimerkiksi aggressiivisuus ennusti kiusaamista vahvemmin 5–11-vuotiailla lapsilla kuin 12–18-vuotiailla nuorilla. Iän suhteen tutkimusnäyttö on siis jokseenkin ristiriitaisia. Suomalaisessa aineistossa havaittiin, että yläkoulussa 7.–9.-luokkalaisilla kiusaamisen esiintyvyys oli keskimäärin 9 % kun taas alakoulussa 1.–6.-luokkalaisilla kiusaamisen esiintyvyys oli keskimäärin 15 % (Kärnä ym., 2011). Tämä antaisi viitteitä siitä, että nuoremmat kiusaavat vanhempia enemmän ja että Suomessa ja mahdollisesti muuallakin maailmassa kiusaaminen on hieman yleisempää ala- kuin yläkoulussa.

Sukupuoli on iän lisäksi toinen tutkituimmista kiusaamiseen liittyvistä tekijöistä, ja useammassa meta-analyysissä sekä systemaattisessa katsauksessa on havaittu pojilla olevan suurempi todennäköisyys kiusata muita kuin tytöillä (Álvarez-García ym., 2015; Cook ym., 2010; Guo, 2016). Myös kiusaamisen rooleissa näkyy sukupuolieroja: keskimäärin pojat ovat tyttöjä tyypillisemmin kiusaajia tai kiusaaja-uhreja kuin esimerkiksi ei-osallisia tai kiusattuja (Guy ym., 2019; Loch ym., 2020; Wang ym., 2025; Zych ym., 2021). Kiusattujen osalta tutkimustieto on kuitenkin osittain ristiriitaista: osassa tutkimuksista sukupuolieroja ei ole löydetty, kun taas osan mukaan tytöt ovat poikia useammin kiusattuja (Guo, 2016; Guy ym., 2019; Loch ym., 2020; Yang & Salmivalli, 2013). Toisaalta voi olla niin, että tytöt raportoivat poikia herkemmin kiusaamiskokemuksista, mikä voi osittain selittää sukupuolten välisiä eroja kiusatuksi joutumisen kokemuksissa (Loch ym., 2020; Wang ym., 2025).

Yksilötasolla arvot, asenteet, heikot sosiaaliset taidot, ulospäinsuuntautuvat oireet ja vähäinen empatia on muun muassa yhdistetty taustatekijöiksi toisten kiusaamiselle (Álvarez-García ym., 2015; Cook ym., 2010; Guy ym., 2019). Kouluyhteisöissä useat tekijät, kuten arvot ja asenteet, tai perheeseen liittyvät asiat, kuten vanhemmuuden tyylit, ovat yhteydessä kiusaamiseen (Álvarez-García ym., 2015). Yhteisön tasolla kiusaamisen hyväksyvät arvot koulumaailmassa saattavat näyttäytyä muun muassa siinä, että kiusaaminen on luokalle normatiivista toimintaa, josta saa toisten oppilaiden hyväksyntää hiljaisesti tai näkyvästi (Salmivalli, 2024). Tällöin kiusaamista myös esiintyy enemmän. Lisäksi esimerkiksi perheväkivallan, sekä suojelemaan suhtautumisen kiusaamiseen ja aggressioon on havaittu olevan positiivisesti yhteydessä kiusaamiseen.

Kiusaamisen rooleihin keskittyneessä tutkimuksessa on tarkasteltu kiusaajiin, kiusaaja-uhreihin ja kiusattuihin liittyviä yksilöllisiä ja ympäristötekijöitä. Leiner ja kumppanit (2014) havaitsivat, että sekä kiusaajat, kiusaaja-uhrit, että kiusatut kokivat monenlaisia psykososiaalisia ongelmia. Kiusaajiin yhdistettiin heikkoa empatiaa, aggressiivisuutta ja tunteiden säätelyn vaikeuksia. Toisaalta on olemassa vahvaa tutkimusnäyttöä myös siitä, että osalla kiusaajista on hyvä itsetunto ja he kokevat itsensä suosituiksi (engl. *popular*) ja sellaisiksi, joilla on vahva sosiaalinen asema (engl. *social impact*) yhteisössään (Guy ym., 2019). Ainakin osa kiusaajista on hyvinkin sosiaalisesti älykkäitä ja vertaisten keskuudessa hyväksytyjä (Peeters ym., 2010). Turunen ja kumppanit (2024) havaitsivat, että jopa kaksi kolmasosaa kiusaajista oli suosittuja vertaistensa joukossa. Voidaan todeta, että kiusaajat ovat suhteellisen heterogeeninen joukko, jonka taustat ja motiivit vaihtelevat (Peeters ym., 2010; Turunen ym., 2024; Veenstra ym., 2005).

Kiusattuja tutkittaessa on havaittu, että kiusatuilla on emotionaalisia ongelmia, kuten ahdistusta ja masennusta (Cook ym., 2010; Gini & Pozzoli, 2013; Guy ym., 2019). Gini & Pozzoli (2023) havaitsivat, että kiusatuilla oli kaksinkertainen riski psykosomaattisten ongelmien kehittymiselle verrattuna ei-kiusattuihin ikätovereihin. Buschin ja kumppaneiden (2015) tutkimuksessa havaittiin, että kiusaamisen ja psykososiaalisten haasteiden ongelmat olivat kaksisuuntaisia. Kiusatuksi joutuminen ennusti psykososiaalisia ongelmia, kuten tunne-elämän haasteita, vuoden päästä mittaushetkestä. Vastaavasti lähtötilanteen psykososiaaliset ongelmat lisäsivät todennäköisyyttä joutua myöhemmin kiusatuksi. Kiusattujen statusta tarkastelleiden tutkimusten perusteella näyttäisi siltä, että kiusattuja pidetään epäsuosittuina ja heistä pidetään vähemmän kuin ei-osallisista ja nämä erot säilyvät myös verrattaessa kiusaajiin ja kiusaaja-uhreihin (Guy ym., 2019; Sentse ym., 2015).

Kiusaaja-uhrit ovat ryhmänä erityisen haavoittuvia. Heidän kohdallaan näyttäisi yhdistyvän sekä tunnesäätelyn vaikeudet, jotka yhdistetään yleensä kiusatuksi joutumiseen, että käytösongelmat, jotka tavanomaisesti yhdistetään kiusaamiseen (Kowalski & Limber, 2013). Heihin on yhdistetty myös impulsiivisuutta ja aggressiivisuutta (Guy ym., 2019; Leiner ym., 2014). Statuksen osalta kiusaaja-uhrit koetaan vähemmän pidetyiksi ja näkyviksi kuin kiusaajat, joskin osa kiusaaja-uhreista saattaa olla suosittuja, mutta samalla myös torjuttuja (Guy ym., 2019; Turunen ym., 2024). Toisin sanoen heillä saattaa olla korkea sosiaalinen status mutta vertaiset eivät silti pidä heistä. Vaikka kiusaaja-uhrien ryhmä on lukumäärällisesti yleensä pienempi kuin kiusaajien tai kiusattujen, he vaikuttaisivat kokevan kaikista ryhmistä eniten kiusaamista muiden taholta (Yang & Salmivalli, 2013). Tämä voi olla

osasyynä sille, että kiusaaja-uhreilla on erityisen paljon vaikeuksia selviytyä ja sopeutua vertaissuhteissa (Turunen ym., 2024; Veenstra ym., 2005).

1.2 Psykologinen reaktanssi

Psykologinen reaktanssi on piirre, joka kuvaa ihmisen taipumusta vastustaa rajoituksia ja sääntöjä (Hong ym., 1994; Steindl ym., 2015). Käsitteen taustateoria perustuu oletukseen siitä, että ihmisellä on vapaa tahto ja että yksilö pystyy valitsemaan milloin ja miten käyttäytyä (Rosenberg & Siegel, 2018). Uhka autonomialle tai valinnanvapauden rajoittaminen herättää psykologisen reaktanssin kokemuksen (Rosenberg & Siegel, 2025). Reaktanssia voi jäsentää sekä yksilön kognitioiden että tunteiden kautta (Hong ym., 1994; Rains, 2013; Steindl ym., 2015). Dillard ja Shen (2005) sekä Rains (2013) ovat tutkimuksissaan mallintaneet reaktanssia kaksivaiheisena prosessina, jossa vapauteen kohdistunut uhka edeltää psykologisen reaktanssin kokemusta. Reaktanssi puolestaan ilmenee muun muassa vihana ja negatiivisina kognitioina. Tämän teorian mukaan kuullessaan tai lukiessaan vapautta uhkaavan viestin yksilöllä voi herätä viestiä kohtaan vihamielisiä ajatuksia, kuten vasta-argumentteja tai vihan tunteita. Toisaalta voi olla, että esimerkiksi kiusaamistilanteessa kiusatun vastareaktio ”*Lopeta!*” tai aikuisten puuttuminen kiusaamiseen saattaa herättää kiusaajassa psykologisen reaktanssin kokemuksen ja täten kannustaa kiusaajaa jatkamaan toimintaansa. Reaktanssi onkin eräänlaista muutosvastarintaa ja halua palauttaa vapaus tehdä mitä haluaa.

Reaktanssista ilmiönä on edelleen suhteellisen vähän tutkimusta (Mühlberger ym., 2025). Yhden tutkijoiden keskuudessa suositun näkemyksen mukaan reaktanssi on motivationaalinen tila, joka syntyy vapauteen kohdistuneista uhkista (Shen & Dillard, 2005). Monet viittaavat reaktanssiin motivationaalisena viitekehyksenä, jossa reaktanssin kokemus kannustaa yksilöä työskentelemään tiettyä päämäärää eli vapauden palauttamista kohti (Rosenberg & Siegel, 2025). Toisen näkemyksen mukaan psykologinen reaktanssi voidaan nähdä mitattavissa olevana persoonallisuuden piirteenä eli eri ihmiset voivat kokea samat uhkat enemmän tai vähemmän reaktanssia aiheuttavaksi (Hong ym., 1994; Moreira ym., 2022; Rosenberg & Siegel, 2018; Rosenberg & Siegel, 2025; Yost & Finney, 2018). Mitä enemmän yksilöllä on taipumusta reaktanssin kokemukselle, sitä enemmän reaktanssin piirrettä hänellä on (Soveri ym., 2024). Yleisesti ottaen koettu uhka täytyy suuntautua asiaan, jonka ihminen kokee itselleen tärkeäksi (Steindl ym., 2015). Tärkeät asiat ovat yleensä henkilökohtaisia, mutta monesti esimerkiksi vapaus toimia kuten haluaa, on yksilölle tärkeää. Mitä tärkeämpi vapaus

yksilölle on ja mitä suurempi uhka sitä kohtaan koetaan, sitä voimakkaampana reaktanssin kokemus herää.

Kun reaktanssin kokemus on herännyt, se ilmenee tyypillisimmin kahdella eri tavalla (Rains, 2013; Rosenberg & Siegel, 2018). Yksilön käyttäytymisessä voi toteutua niin kutsuttu bumerangiefekti (engl. *boomerang effect*), jolloin hän tekee juuri sen, mikä on kiellettyä. Toinen tyypillinen reaktio on, että yksilö saattaa alkaa käyttäytyä vihamielisesti tai esittää vastaväitteitä uhkan aiheuttajaa kohtaan, mistä voi seurata toisen oikeuksien tai jopa lain rikkomista (Lewing & Caraway, 2019; Rosenberg & Siegel, 2018). Uudempi tutkimus korostaa reaktanssin kognitiivista puolta. Mühlberger ja kumppanit (2025) tutkivat, miten reaktanssi näkyy aivoissa toiminnallisen magneettikuvauksen avulla. He saivat alustavia tutkimustuloksia siitä, että reaktanssin kokemus on erotettavissa puhtaasti tunneperäisistä reaktioista, kuten vihasta. Heidän tutkimuksessaan reaktanssiin liittyi myös korkeamman tason kognitiivisia prosesseja, mikä antaa viitteitä siitä, että vapauden uhkan kokiessaan yksilön toiminta voi olla myös harkittua, suunnitelmallista ja moniulotteista. Oleellista on kuitenkin se, millaisena uhka näyttäytyy yksilölle. Steindl ja kumppanit (2015) toteavat, että voimakas ja kontrolloiva kieli viestinnässä herättää enemmän reaktanssin kokemusta kuin sovinnollisempi viestintä.

Psykologisen reaktanssin ja iän välisiä yhteyksiä on tutkittu kohtalaisesti ja tutkimustulokset ovat jokseenkin yksiselitteisiä. Nuoremmilla ihmisillä on korkeampi reaktanssin taso kuin vanhemmilla, joskin nuorin ikäryhmä tutkimuksissa on ollut 18 vuodesta ylöspäin (De Las Cuevas ym., 2014; Hong ym., 1994; Woller ym., 2007). Sen sijaan tutkimustieto reaktanssin sukupuolieroista on ristiriitaista. Joidenkin tutkimusten mukaan sukupuolten välillä ei ole eroa reaktanssissa (De Las Cuevas ym., 2014; Hong ym., 1994; Shen & Dillard, 2005). Osa tutkijoista on havainnut, että miehillä on enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä kuin naisilla (Lewing & Caraway, 2019; Seemann ym., 2004; Woller ym., 2007). Uudempia tutkimuksia aiheesta on vähän. Niistä yhdessä Moreira ja kumppanit (2020) havaitsivat tutkimuksessaan viitteitä siitä, että miehillä on enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä kuin naisilla, mutta tämä yhteys oli heikko.

Reaktanssin yhteydestä persoonallisuuden piirteisiin on niukasti tietoa. Eräässä tutkimuksessa havaittiin, että yksilöillä, joilla oli psykopatian piirteistä itsekeskeisyyttä, manipulatiivisuutta ja impulsiivisuutta, oli myös enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä (Lewing & Caraway, 2019). Steindl ja kumppanit (2015) nostavat esille Brehmin (1989) luonnehdinnan

siitä, että ihmisillä, joilla on paljon psykologisen reaktanssin piirrettä, on ”vahva halu tehdä jotain”. Erään tutkimuksen mukaan psykologinen reaktanssi on yhteydessä muun muassa itsenäisyyteen, aggressioon, ärtyneisyyteen ja vähäisempään yhteistyöhalukkuuteen (Dowd & Wallbrown, 1993). Persoonallisuuden häiriöitä psykoterapiapotilailla tutkittaessa on puolestaan havaittu, että potilaan epävakaa persoonallisuushäiriö ennusti merkitsevästi korkeampia psykologisen reaktanssin tasoja (Seibel & Dowd, 2001).

Normatiivisista persoonallisuuden piirteistä ja psykologisen reaktanssin yhteyksistä on olemassa vain vähän tietoa. Kahdessa uudemmassa tutkimuksessa on havaittu, että reaktanssin piirre oli negatiivisesti yhteydessä NESTA-persoonallisuuspiirteistä sovinnollisuuteen ja tunnollisuuteen (Waris ym., 2021; Yost & Finney, 2018). Lisäksi havaittiin negatiivinen yhteys normeihin sopeutumiseen ja positiivinen yhteys oikeudenmukaisuuteen. Toisessa tutkimuksessa havaittiin saman suuntaisesti, että psykologinen reaktanssi oli negatiivisesti yhteydessä sovinnollisuuteen, avoimuuteen uusille kokemuksille ja ulospäin suuntautuneisuuteen (Seemann ym., 2005).

1.3 Psykologisen reaktanssin yhteys rooleihin kiusaamistilanteissa ja pitkään jatkuneeseen kiusaamiseen

Korkea psykologisen reaktanssin taso on yhdistetty nuorilla 12–18-vuotiailla muun muassa impulsiivisuuteen ja taipuvaisuuteen ottaa riskejä (Moreira ym., 2020). Samassa tutkimuksessa havaittiin, että niillä, joilla oli heikompi itsesäätely ja itsetuntemus, oli enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä. Heikko itsesäätely ja impulsiivisuus ovat piirteitä, jotta on aiemmissa tutkimuksissa yhdistetty niin kiusaajiin kuin kiusaaja-uhreihin (Leiner ym., 2014). Moreira ja kumppanit (2020) havaitsivat reaktanssin piirteen olevan negatiivisesti yhteydessä hyvinvointiin. Mitä enemmän reaktanssin piirrettä oli, sitä huonommin yksilö voi. Toisten kiusaamisen negatiiviset seuraamukset hyvinvoinnille ovat hyvin tiedossa (Busch ym., 2015; Gaffney ym., 2019; Gini & Pozzoli, 2013). Näyttää siis siltä, että paljon psykologisen reaktanssin piirrettä omaavat yksilöt kuvautuvat saman tyyppisinä kuin kiusaajat ja kiusaaja-uhrit (Cook ym., 2010). Aikaisempaa tutkimusta reaktanssin ja kiusaamisen roolien välisistä yhteyksistä ei tämänhetkisen tietämyksen perusteella kuitenkaan ole, joten on perusteltua tarkastella psykologisen reaktanssin yhteyttä eri rooleihin kiusaamistilanteissa.

Kouluissa pitkään jatkunut kiusaaminen on erityisen haastava ongelma, jota yritetään kuitenkin aktiivisesti ratkoa. Reaktanssitutkimuksessa puolestaan on vielä epäselvää, johtaako reaktanssin kokemus toimintaan palauttaa kyseinen vapaus (Steindl ym., 2015). Kuitenkin tiedetään, että reaktanssi on yksi taustasy sille, miten avoimesti tai kielteisesti ihmiset suhtautuvat sääntöihin, pyyntöihin ja määräyksiin (Woller ym., 2007). Tämänhetkisen käsityksen perusteella mikä tahansa vahvasti viestitty käsky tai kehote voi herättää ihmisillä, joilla on paljon psykologisen reaktanssin piirrettä, ainakin kokemuksellisen uhkatuntemuksen vapauden menettämisestä (Shen & Dillard, 2005). Kiusaamiseen puuttumiseen sisältyy aina kehote kiusaamisen lopettamisesta ja käytännössä yksilön ”vapautta” jatkaa kiusaamista rajoitetaan. On mahdollista, että jo tieto siitä, että kiusaaminen on kiellettyä herättää reaktanssin kokemuksen. Reaktanssin kokemus puolestaan saattaa vähentää yksilön halukkuutta lopettaa toisten kiusaaminen. Toisaalta voi olla myös niin, että yksilöt, joilla on paljon psykologisen reaktanssin piirrettä, ovat muutenkin todennäköisemmin kiusaajia kuin ne, joilla on vähemmän reaktanssin piirrettä. Täten on perusteltua pohtia, selittääkö psykologinen reaktanssi kiusaamisen jatkumista pidemmällä aikavälillä eri kiusaamisen rooleissa.

1.4 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää psykologisen reaktanssin yhteyttä eri rooleihin kiusaamistilanteessa, sekä toistuvaan kiusaamiseen. Lisäksi tarkastellaan sukupuolen vaikutusta näihin yhteyksiin. Tämän pro gradu -tutkielman tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Onko psykologinen reaktanssi yhteydessä toveriarvioituun rooliin kiusaamistilanteessa (kiusaaja, kiusattu, kiusaaja-uhri) 4.–9.-luokkalaisilla, kun ikä ja sukupuoli huomioidaan?
 - a. Eroaako psykologisen reaktanssin yhteys rooleihin kiusaamistilanteissa tytöillä ja pojilla?
2. Eroaako toistuvasti (useammassa mittapisteessä lukuvuoden aikana) muita kiusanneiden oppilaiden psykologisen reaktanssi niistä oppilaista, jotka eivät kiusanneet toistuvasti tai ollenkaan?
 - a. Onko psykologisen reaktanssin yhteys toistuvaan tai ei toistuvaan kiusaamiseen erilaista tytöillä ja pojilla?

Ikä ja sukupuoli huomioidaan, sillä aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu psykologisen reaktanssin vähenevän iän myötä (De Las Cuevas ym., 2014; Hong ym., 1994; Woller ym., 2007). Toisaalta kiusaamistutkimuksissa osassa on löydetty yhteyksiä kiusaamisen ja iän välillä ja osassa ei (Àlvarez-García ym., 2015; Cook ym., 2010). Iän ja sukupuolen yhteydet reaktanssiin ja kiusaamiseen ovat ristiriitaisia, joten lisätutkimusta tarvitaan.

Sukupuolen suhteen on vielä epäselvää, esiintyykö reaktanssin piirrettä enemmän jommallakummalla sukupuolella (De Las Cuevas ym., 2014; Hong ym., 1994; Shen & Dillard, 2005). Kiusaamisesta puolestaan tiedetään, että pojilla on suurempi todennäköisyys olla kiusaaja kuin tytöillä ja että pojat ovat myös tyttöjä todennäköisemmin kiusaaja-uhreja (Alvaria-García ym., 2015; Guy ym., 2019; Loch ym., 2020; Wang ym., 2025). Vaikka sukupuoli ei välttämättä ole yhteydessä psykologiseen reaktanssiin, se on todennäköisesti yhteydessä rooleihin kiusaamistilanteissa. Täten on mielekästä tutkia, onko sukupuolten välillä eroja siinä, miten psykologinen reaktanssi on yhteydessä eri rooleihin kiusaamistilanteissa.

Tutkimuskysymyksessä tarkastellaan kahta mittapistettä T1 ja T2, jotta voidaan tarkastella muutosta yhden lukuvuoden aikana ja määrittää toistuva kiusaaminen siten, että oppilas on kiusannut luokkatovereitaan kahdessa mittapisteessä lukuvuoden aikana. Jos toisia toistuvasti kiusaavilla yksilöillä on enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä kuin ei-toistuvasti kiusaavilla tai ei kiusaavilla, se voi selittää, miksi he kiusaavat ikätovereitaan toistuvasti kahdessa mittapisteessä lukuvuoden aikana.

2 Menetelmät

2.1 Tutkittavat ja tutkimuksen kulku

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkasteltiin Euroopan tutkimusneuvoston rahoittaman CHALLENGE-projektin aineistoa. CHALLENGE-projektissa tarkoituksena on selvittää, mitkä tekijät vaikuttavat kiusaamistapausten haastavuuteen ja miksi kiusaaminen ei aina lopu puuttumisesta huolimatta. Aineiston kerääminen alkoi yhteistyökouluissa syksyllä 2020. Koulut ilmoittautuivat tutkimukseen itse ja koulujen valinnassa pyrittiin varmistamaan mahdollisimman hyvä alueellinen edustavuus sekä huomioimaan koulun koko. Tutkimukseen osallistui lukuvuosina 2020–2021 ja 2021–2022 yhteensä 22 koulua eri puolilta Suomea. Kouluista seitsemän oli ala-, kuusi ylä- ja yhdeksän yhtenäiskouluja. Kaikki koulujen 1.–9.-luokkalaiset oppilaat kutsuttiin osallistumaan tutkimukseen, eikä erillisiä sisäänotto- tai poissulkukriteerejä ollut. Tämän tutkimuksen otokseen valittiin alkuperäisestä aineistosta vain 4.–9.-luokkalaiset oppilaat, sillä tätä nuoremmille ei esitetty kysymyksiä psykologisesta reaktanssista, eikä toveriarviokysymyksiä kiusaamisesta.

Tutkimuksessa oppilaat vastasivat kyselyihin kuusi kertaa lukuvuosien 2020–21 ja 2021–22 aikana (syksy, talvi, kevät). Vastaaminen tapahtui koulupäivän aikana sähköisesti WELLU-järjestelmässä, joka on INVEST tutkimuskeskuksessa tutkimuskäyttöön luotu sähköinen kyselytyökalu. Kyselyistä oli omat versiot 1.–3., 4.–6. ja 7.–9. -luokkalaisille, ja kysymyksiä oli sitä vähemmän mitä nuorempi vastaaja oli kyseessä. Kyselyt sisälsivät osioita esimerkiksi oppilaan omasta kiusaamiskäyttäytymisestä, kiusatuksi joutumisen kokemuksista ja tavoista reagoida neuvoihin ja kehotuksiin. Kyselyssä oppilaille esitettiin myös toveriarviokysymyksiä, eli kysymyksiä, joissa he arvioivat luokkatovereidensa rooleja kiusaamistilanteissa (kiusaaja, kiusattu, kiusaaja-uhri).

Tutkimukseen osallistuneilta oppilailta ja heidän vanhemmiltaan kysyttiin suostumus joko sähköisesti tai kirjallisesti. Tutkimuksen kuvauksessa selostettiin tarkasti tutkimuksen kulku, tarkoitus, sekä riskit ja hyödyt. Oppilaille kerrottiin, että he voivat keskeyttää osallistumisen missä tahansa tutkimuksen vaiheessa. Suostumuslomakkeissa huomioitiin myös monikielisyys, jotta mahdollisimman moni oppilas pystyi osallistumaan. Turun yliopiston ihmistieteiden eettinen toimikunta on arvioinut CHALLENGE-projektin tutkimussuunnitelman ja antanut siitä puoltavan lausunnon (UTU: 23/2020, päivätty

17.6.2020). Lisäksi Euroopan tutkimusneuvoston eettinen toimikunta on arvioinut hankkeen ja hyväksynyt sen.

Tutkimuksessa tarkasteltiin kahdesta mittapisteestä kerättyä aineistoa, lokakuulta vuonna 2021 (mittapiste T1, syksy) ja huhti-toukokuulta vuonna 2022 (mittapiste T2, kevät).

Tutkimuksen otokseen valikoitui 4321 oppilasta. Syksyn mittapisteessä (T1) alakoululaisia 4.–6.-luokkalaisia oli aineistosta 43.4 % ja 7.–9.-luokkalaisia yläkoululaisia 56.5 %. Kevään mittapisteessä (T2) alakoululaisia oli 44.7 % ja yläkoululaisia 55.3 %.

2.2 Muuttajat

2.2.1 Taustamuuttajat

Tutkimuksessa osallistujilta kysyttiin syksyn mittapisteessä (T1) taustamuuttujina syntymävuosi ja sukupuoli. Syntymävuosi raportoitiin kokonaislukuna vuoden tarkkuudella. Aineistossa oli 17 henkilöä, joiden syntymävuosi oli todennäköisesti näppäilyvirheen takia kirjattu väärin (esim. 1006). Mikäli näiltä henkilöiltä ei löytynyt vaihtoehtoisia muuttujia eli tarkkaa syntymäpäivää tai luokka-astetta, jotka myös täsmäsivät keskenään, heidän syntymäaikansa merkittiin puuttuvaksi (N = 9). Tämän jälkeen syntymävuodesta muodostettiin uusi muuttuja, ikä vuosina. Ikämuuttuja muodostettiin tutkimushetken (vuosi 2021) ja syntymävuoden (esim. vuosi 2008) erotuksena. Näin saatiin lukijalle syntymävuotta informatiivisempi ja helpommin ymmärrettävä ikämuuttuja.

Sukupuolen osalta vastausvaihtoehdot olivat 1 = Tyttö, 2 = Poika, 3 = En koe olevani tyttö tai poika, 4 = En halua kertoa. Koska tutkimuskysymyksissä kiinnostuksen kohteena oli vain tyttöjen ja poikien väliset erot, sukupuolimuuttuja uudelleen koodattiin kaksiluokkaiseksi dummy-muuttujaksi. Dummy-muuttujassa huomioitiin ainoastaan 1 = Tyttö ja 2 = Poika - vastauksen antaneet. Puuttuviksi arvoiksi sukupuolen osalta merkittiin ne henkilöt (N = 106), jotka olivat ilmoittaneet sukupuolekseen ”Muu” tai ”En halua kertoa”.

2.2.2 Toveriarvioitu toisten kiusaaminen ja kiusatuksi joutuminen

Tutkimuksessa toisten kiusaamista ja kiusatuksi joutumista mitattiin mittapisteissä T1 ja T2 toveriarvioilla eli kysymällä luokan oppilailta, kuka tai ketkä luokassa kiusaavat tai joutuvat kiusatuksi. Toveriarviota toisten kiusaamisesta mitattiin kysymällä tutkittavilta kolme toisten kiusaamista koskevaa kysymystä: *”Kuka luokassasi käyttäytyy näin kiusaamistilanteissa: aloittaa kiusaamisen”, ”Kuka luokassasi käyttäytyy näin kiusaamistilanteissa: saa muut*

liittymään mukaan kiusaamiseen” ja ”Kuka luokassasi käyttäytyy näin kiusaamistilanteissa: keksii aina uusia tapoja kiusata uhria”.

Nimeämisten perusteella jokaiselle oppilaalle laskettiin kiusaamissuhdeluku (engl. *bullying proportion score*). Kiusaamissuhdeluku kuvaa, kuinka suuri osuus luokkatovereista on keskimäärin nimennyt oppilaan kiusaajaksi kolmessa toveriarvioitua toisten kiusaamista mittaavassa kysymyksessä. Suurempi luku viittaa suurempaan määrään nimeämisiä. Kiusaamissuhdeluku muodostettiin siten, että ensin laskettiin jokaiselle kolmesta toveriarviokysymyksestä oma suhdeluku jakamalla oppilaan saama nimeämisten määrä luokan tutkimukseen osallistuneiden oppilaiden määrällä (miinus vastaaja itse). Sen jälkeen kolmesta suhdelukumuuttujasta laskettiin keskiarvo, kiusaamissuhdeluku ($ka = 0.03$, $kh = 0.07$). Kiusaamissuhdeluku on välimatka-asteikollinen jatkuva muuttuja, jonka arvot vaihtelevat välillä 0–1.

Toveriarviota kiusatuksi joutumisesta mitattiin kolmella kysymyksellä samaan tapaan kuin kiusaamista. Oppilailta kysyttiin: *”Ketä kiusataan tällä tavoin: häntä potkitaan ja lyödään”*, *”Ketä kiusataan tällä tavoin: häntä haukutaan ilkeillä nimillä tai saatetaan naurunalaiseksi”* ja *”Ketä kiusataan tällä tavoin: hänestä puhutaan yleensä ikävään sävyyn”*. Nimeämisten perusteella laskettiin jokaiselle oppilaalle kiusatuksi joutumisen suhdeluku (engl. *victimization proportion score*) joka kuvaa sitä, kuinka suuri osuus luokkatovereista on keskimäärin nimennyt oppilaan kiusatuksi kolmessa toveriarvioitua kiusatuksi joutumista mittaavassa kysymyksessä. Luku laskettiin samalla periaatteella kuin kiusaamissuhdeluku. Kiusatuksi joutumisen suhdeluku ($ka = 0.02$, $kh = 0.05$) on välimatka-asteikollinen jatkuva muuttuja, jonka arvot vaihtelevat välillä 0–1. Suurempi luku viittaa suurempaan määrään nimeämisiä.

Tutkimuksessa toveriarvioidun toisten kiusaamisen ja kiusatuksi joutumisen perusteella muodostettiin uusi neliluokkainen kiusaamismuuttuja, toveriarvioitu kiusaamisrooli. Tutkittavat luokiteltiin neljään eri ryhmään sen perusteella, olivatko he tulleet toveriarvioissa nimetyksi kiusaajiksi, kiusatuiksi vai sekä kiusaajiksi että kiusatuiksi (kiusaaja-uhrit). Luokittelu tehtiin toveriarvioidun kiusaamisen ja kiusatuksi joutumisen muuttujien suhdelukujen keskihajontojen perusteella. Kiusaajiksi luokiteltiin ne, jotka saivat yhden tai yli yhden keskihajonnan suurempia arvoja kiusaamissuhdeluvun keskiarvosta mutta eivät kiusatuksi joutumisen suhdeluvusta. Kiusatuiksi katsottiin ne oppilaat, joiden kiusatuksi joutumisen suhdeluku oli yhden tai yli yhden keskihajonnan suurempi keskiarvosta mutta ei

kiusaamisen suhdeluvusta. Kiusaaja-uhrin saivat yhden tai yli yhden keskihajonnan suurempia arvoja molemmista suhdeluvuista. Ilman nimeämisiä jääneet sekä ne, joilla molempien kiusaamismuuttujien arvot olivat alle yhden keskihajonnan päässä keskiarvosta, luokiteltiin ei-osalliset -ryhmään. Toveriarvioiden perusteella muodostetut roolit kiusaamistilanteessa määriteltiin molemmista mittapisteistä (syksy, kevät). Luokkien frekvenssit, suhteelliset osuudet ja luokkakohtaiset reaktanssin tasot molemmissa mittapisteissä on esitelty Taulukossa 1.

Taulukko 1

Toveriarvioitujen kiusaamisen roolien frekvenssit, sukupuoli- ja ikäjakaumat sekä psykologisen reaktanssin keskimääräinen jakauma ryhmissä.

Muuttuja	Kiusaajat	Kiusaajat	Kiusaaja-uhrit	Kiusaaja-uhrit	Kiusatut	Kiusatut	Ei-osalliset	Ei-osalliset
	Syksy (T1)	Kevät (T2)	Syksy (T1)	Kevät (T2)	Syksy (T1)	Kevät (T2)	Syksy (T1)	Kevät (T2)
Psykologinen reaktanssi (ka)	2.73	2.63	2.75	2.49	2.59	2.25	2.40	2.29
Psykologinen reaktanssi (kh)	0.79	0.85	0.81	0.90	0.84	0.76	0.80	0.84
Tyttö % (N) ¹	2.28 (47)	2.82 (58)	1.50 (31)	1.36 (28)	6.23 (128)	4.52 (93)	89.97 (1848)	91.28 (1875)
Poika % (N)	9.11 (194)	7.94 (169)	3.01 (64)	1.88 (40)	5.63 (120)	4.51 (96)	82.25 (1751)	85.67 (1824)
Ikä vuosina (ka)	12.68	12.23	12.89	12.74	12.67	12.52	12.74	12.78
Ikä vuosina (kh)	1.69	1.62	1.77	1.51	1.66	1.71	1.71	1.71
Suhteellinen osuus % (N) ²	5.76 (241)	5.42 (232)	2.27 (95)	1.63 (70)	5.93 (248)	4.69 (203)	86.04 (3599)	88.43 (3816)

^{1,2} Prosentit eivät summaudu sataan pyöristämisen vuoksi

Suhteellinen osuus = ryhmän osuus prosentteina toveriarvioiduista kiusaamisen rooleista, *ka* = keskiarvo, *kh* = keskihajonta, *N* = otoskoko

2.2.3 Toistuva toisten kiusaaminen

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös toistuvaa (pitkään jatkunutta) ja ei toistuvaa kiusaamista. Tätä varten muodostettiin uusi, kolmiluokkainen toisten kiusaamista kuvaava muuttuja. Muuttuja kuvaa kiusaamisen jatkumista kahdessa mittapisteessä (syksy T1, kevät T2). Luokat muodostettiin molempien mittapisteiden (T1 ja T2) toveriarvioitujen kiusaamisen ja kiusatuksi joutumisen muuttujien perusteella. Ne, jotka kuuluivat kiusaajien tai kiusaaja-uhrien ryhmään sekä ensimmäisessä että toisessa mittapisteessä, luokiteltiin toistuvasti kiusaaviksi. Ne kiusaajista ja kiusaaja-uhreista, jotka olivat kiusanneet vain toisessa kahdesta mittapisteestä, luokiteltiin ei toistuvasti kiusaaviksi. Lopuksi ne, jotka kuuluivat kiusattuihin tai ei-osallisiin molemmissa mittapisteissä luokiteltiin ei kiusanneiden ryhmään. Luokkien frekvenssit, suhteelliset osuudet ja luokkakohtaiset reaktanssin tasot on esitelty Taulukossa 2.

Taulukko 2

Toistuvasti ja ei-toistuvasti kiusanneiden ja ei kiusanneiden ryhmien frekvenssit, ikä- ja sukupuolijakaumat sekä keskimääräinen reaktanssin taso ryhmissä.

Muuttuja	Toistuvasti kiusanneet	Ei toistuvasti kiusanneet	Ei kiusanneet
Psykologinen reaktanssi (ka)	2.71	2.59	2.36
Psykologinen reaktanssi (kh)	0.74	0.77	0.77
Tyttö % (N)	0.83 (17)	6.33 (130)	92.84 (1907)
Poika % (N)	3.85 (82)	14.23 (303)	81.92 (1744)
Ikä (vuosina, ka)	12.15	12.74	12.75
Ikä (vuosina, kh)	1.54	1.71	1.71
Suhteellinen osuus % (N)	2.37 (99)	10.35 (433)	87.28 (3651)

Suhteellinen osuus = ryhmän osuus prosentteina aineistosta, *ka* = keskiarvo, *kh* = keskihajonta, *N* = otoskoko

2.2.4 Psykologinen reaktanssi

Tutkimuksessa psykologista reaktanssia mitattiin mittapisteissä T1 ja T2 HPRS-mittarilla (*Hong Psycholochigal Reactance Scale*; Hong & Page, 1989). Alkuperäisessä mittarissa on

18 Likert-asteikollista väittämää, jotka mittaavat yksilön taipumusta vastustaa vapaudelleen koettua rajoitusta. Tässä tutkimuksessa käytettiin mittarin muokattua versiota, jossa oli seitsemän väittämää. Osallistujia pyydettiin jokaisen väittämän kohdalla arvioimaan, missä määrin he olivat samaa tai eri mieltä väittämän kanssa. Väittämiä olivat esimerkiksi ”Säännöt ja määräykset herättävät minussa vastustusta”, ”Kun jokin on kiellettyä, ajattelen yleensä, että ’juuri noin aion tehdä’” ja ”Koen tunkeilevana sen, kun toiset antavat minulle neuvoja”. Vastausvaihtoehdot vaihtelivat asteikolla 1 = Täysin eri mieltä, 2 = Jokseenkin eri mieltä, 3 = Ei samaa eikä eri mieltä, 4 = Jokseenkin samaa mieltä ja 5 = Täysin samaa mieltä.

Ensimmäistä tutkimuskysymystä varten laskettiin HPRS-mittarin seitsemän väittämän vastauksista välimatka-asteikollinen reaktanssin keskiarvomuuttuja sekä kevään että syksyn mittapisteelle. Keskiarvomuuttuja kuvastaa psykologisen reaktanssin tasoa: suurempi pistemäärä viittaa suurempaan määrään psykologisen reaktanssin piirrettä ja päinvastoin. Mittarin sisäistä konsistenssia arvioitiin Cronbachin alfan avulla, ja sen arvoksi saatiin tässä tutkimuksessa 0.82 (kevät) ja 0.84 (syksy). Toista tutkimuskysymystä varten muodostettiin yhdistetty psykologisen reaktanssin keskiarvomuuttuja. Keskiarvomuuttuja muodostettiin syksyn ja kevään mittapisteiden reaktanssin muuttujien perusteella ja sen Cronbachin alfan arvoksi saatiin 0.88.

2.3 Aineiston analyysi

Tutkimuksen tilastolliset analyysit tehtiin IBM Statistics 29 -ohjelmistolla. Psykologisen reaktanssin muuttujat sekä mittapisteessä T1 että T2 olivat histogrammitarkastelun perusteella oikealle vinoja ja tämä havainto vahvistui myös normaalijakaumatestauksessa (Kolmogorov-Smirnov, $p < .001$). Myös toveriarvioidut kiusaamisen muuttujat olivat normaalijakaumatestauksen perusteella vahvasti oikealle vinoja (Kolmogorov-Smirnov, $p < .001$). Aineiston suuri koko huomioiden ($N = 4321$) ja keskeiseen raja-arvolauseeseen vedoten psykologisen reaktanssin muuttujan käyttö jatkuvana muuttujana oli kuitenkin perusteltua. Toveriarvioidut kiusaamisen ja kiusatuksi joutumisen muuttujat luokiteltiin, jotta pystyttiin tarkastelemaan eri rooleja kiusaamistilanteissa.

Jokaista tutkimuskysymystä ja alakysymystä tarkasteltiin multinomiaalisella regressiomallilla. Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tarkasteltiin syksyn mittapistettä, jossa psykologisella reaktanssilla selitettiin toveriarvioitujen kiusaamisroolien (kiusaaja, kiusattu, kiusaaja-uhri, ei-osallinen) ryhmiin kuulumista. Sukupuoli ja ikä huomioitiin analyysissä ja vertailuluokkana

toimi ei-osallisten ryhmä. Alakysymyksenä tarkasteltiin sukupuolen ja psykologisen reaktanssin yhdysvaikutuksia kiusaamisrooleihin. Selittäjinä oli psykologinen reaktanssi mittapisteessä T1 (syksy), ikä ja sukupuoli. Lisäksi malliin lisättiin reaktanssin ja sukupuolen yhdysvaikutustermi. Jatkuvat selittävät muuttujat (ikä, psykologinen reaktanssi) keskitettiin, jotta multikollineaarisuus vähenisi ja yhdysvaikutustermien tulkitseminen on mielekästä. Vertailuluokkana oli ei-osallisten ryhmä.

Toisessa tutkimuskysymyksessä tarkasteltiin psykologisen reaktanssin eroavuuksia toistuvasti ja ei toistuvasti kiusanneilla oppilailla. Selittäjinä olivat psykologisen reaktanssin keskimääräinen taso (mittapisteet T1 ja T2), ikä ja sukupuoli. Selitettävänä muuttujana oli toistuvaa toisten kiusaamista mitannut kolmiluokkainen kiusaamismuuttuja (toistuvasti kiusanneet, ei toistuvasti kiusanneet, ei kiusanneet). Vertailuluokkana oli toistuvasti kiusanneiden ryhmä, koska haluttiin tarkastella eroavatko toistuvasti kiusanneet kahdesta muusta ryhmästä. Alakysymyksenä tarkasteltiin sukupuolieroja reaktanssin suhteen tyttöjen ja poikien välillä toistuvassa kiusaamisessa. Selittävänä muuttujana oli keskitetty psykologisen reaktanssin keskimääräinen taso (mittapisteet T1 ja T2), ikä, sukupuoli, sekä reaktanssin ja sukupuolen yhdysvaikutustermi. Selitettävänä muuttujana oli toistuvaa toisten kiusaamista mitannut kolmiluokkainen kiusaamismuuttuja. Vertailuluokkana oli toistuvasti kiusanneiden ryhmä.

Multinomiaalisen logistisen regressiomallin oletuksia testattiin tarkastelemalla, kuinka paljon malliin mukaan otettavat selittäjät korreloivat keskenään. Koska selittäjien välillä oli tilastollisesti merkitseviä korrelaatioita, tarkasteltiin multikollineaarisuutta toleranssin avulla. Minkään selittäjien kohdalla kummassakaan mittapisteessä multikollineaarisuus ei ollut ongelma (toleranssi $\geq .98$, VIF ≤ 1.00 ja $CI < 15$). Selittäjien lineaarista yhteyttä vasten logitiin tutkittiin tekemällä ensin logaritimuunnokset kaikille jatkuville selittäjille. Tämän jälkeen malliin jätettiin jatkuvat selittäjät ja lisättiin interaktio selittäjän ja sen logaritimuunnoksen välille. Tarkastelun perusteella missään mittapisteessä mikään muuttujista tai niiden logaritimuunnosten yhdysvaikutuksista eivät olleet tilastollisesti merkitseviä selittäjiä mallissa $p \geq .62$. Koska interaktiot eivät olleet merkitseviä, oletus lineaarisesta mallista täyttyi.

2.3.1 Katoanalyysi

Puuttuvien arvojen analysoimiseksi verrattiin niitä oppilaita, jotka olivat vastanneet vain mittapisteessä T1 (N = 684) niihin, jotka vastasivat sekä mittapisteissä T1 että T2 (N = 2432). Puuttuvia arvoja katoanalyysin perusteella oli 1205 (27.9 %). Jatkuvien muuttujien (psykologinen reaktanssi, toveriarvioitu toisten kiusaaminen ja kiusatuksi joutuminen, ikä) osalta katoa tarkasteltiin ensin Little's MCAR-testillä, jotta voitiin tarkastella, onko puuttuvuus systemaattista. Testin tulokset osoittivat, että psykologisen reaktanssin osalta, $\chi^2(2) = 16.65, p < .001$, eli aineistossa voi ilmetä satunnaisesti (engl. *missing at random, MAR*) tai ei-satunnaisesti (engl. *not missing at random, NMAR*) puuttuvia arvoja. Samaten toveriarvioitujen kiusaamisen muuttujien kohdalla, $\chi^2(4) = 15.46, p = .004$, mikä viittaa siihen, että aineistossa saattaa olla satunnaisesti tai ei-satunnaisesti puuttuvia arvoja.

Jatkuvien muuttujien osalta katoa tarkasteltiin myös t-testillä tutkimalla, erosivatko vain ensimmäisessä mittapisteessä vastanneet niistä vastaajista, jotka vastasivat molemmissa mittapisteissä. T-testien perusteella ryhmät erosivat toisistaan toveriarvioitun toisten kiusaamisen, ($t(918) = 2.42, p = .016, d = 0.12$), psykologisen reaktanssin, ($t(3114) = 3.72, p < .001, d = 0.16$), ja iän osalta, ($t(3114) = 3.58, p < .001, d = 0.16$). Kiusatuksi joutumisen kokemuksissa ei havaittu tilastollisesti merkitsevää eroa, ($p = .083$). Näin ollen vaikuttaisi siltä, että kiusaamisen, psykologisen reaktanssin ja iän suhteen mittapisteessä T1 vastanneet oppilaat eroavat niistä oppilaista, jotka vastasivat molemmissa mittapisteissä T1 ja T2.

Toveriarvioitun toisten kiusaamisen osalta niillä oppilailla, jotka vastasivat vain mittapisteessä T1, oli hieman suurempi kiusaamissuhdeluku ($ka = 0.03, kh = 0.08$) kuin niillä, jotka vastasivat molemmissa mittapisteissä ($ka = 0.02, kh = 0.06$). Toisin sanoen vain mittapisteessä T1 vastanneet oli muiden toimesta nimetty kiusaajiksi hieman useammin, kuin molemmissa mittapisteissä vastanneet. Oppilailla, jotka vastasivat vain T1:ssä, psykologisen reaktanssin tasot olivat hieman korkeammat ($ka = 2.54, kh = 0.83$) kuin niillä, jotka vastasivat molemmissa mittapisteissä ($ka = 2.41, kh = 0.81$). Iän osalta vain mittapisteessä T1 vastanneet olivat hieman vanhempia ($ka = 12.85 \text{ v}, kh = 1.75 \text{ v}$), kuin molemmissa mittapisteissä vastanneet ($ka = 12.59 \text{ v}, kh = 1.68 \text{ v}$). Efektikoot olivat kaikkien muuttujien osalta heikkoja (Cohenin $d < 0.20$), mikä viittaa siihen, että erot ovat tilastollisesti merkitseviä mutta käytännössä pieniä.

Kaksiluokkaisen sukupuolimuuttujan osalta katoa tarkasteltiin ristiintaulukoinnilla ja χ^2 -testillä. χ^2 -testin perusteella sukupuoli oli yhteydessä siihen, vastasiko oppilas kyselyyn vain toisessa mittapisteessä vai molemmissa, $\chi^2(1) = 5.58, p = .018$. Efektikoko Cramérin V :n perusteella osoitti, että yhteyden voimakkuus oli heikko ($V = 0.04$). Ristiintaulukoinnin perusteella tytöistä 80 % ja pojista 76.4 % vastasi molemmissa mittapisteissä. Tyttöjen kohdalla puuttuvuutta oli 20 % ja poikien 23.6 %. Tulosten perusteella näyttäisi siltä, että sukupuoli on heikosti yhteydessä katoon, sillä pojat vastasivat hieman tyttöjä harvemmin molemmissa mittapisteissä. Vastaavasti vain mittapisteessä T1 vastanneista hieman suurempi osuus oli poikia (52.4 %) kuin tyttöjä (47.6 %).

3 Tulokset

3.1 Kuvailevat tunnusluvut ja korrelaatiot

Tutkimuksen osallistujat olivat iältään 9–16-vuotiaita. Heistä 47.5 % (N = 2054) oli tyttöjä ja 49.3 % (N = 2129) poikia. Vastaaajista 2.4 % (N = 106) oli muunsukupuolisia tai ei halunnut vastata kysymykseen ja 0.8 % (N = 32) jätti sukupuolikysymyksen tyhjäksi.

Korrelaatioiden perusteella huomattiin, että ikä ja sukupuoli sekä sukupuoli ja psykologinen reaktanssi eivät olleet tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä. Havaittiin, että mitä vanhempia vastaajat olivat, sitä enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä heillä esiintyi. Kiusaamisen toveriarviot korreloivat tilastollisesti merkitsevästi ja positiivisesti sukupuolen kanssa.

Korrelaatioiden perusteella kiusaamiskäyttäytyminen oli yhteydessä sukupuoleen.

Kiusaamisen ja kiusatuksi joutumisen toveriarviot korreloivat heikon positiivisesti mutta merkitsevästi psykologisen reaktanssin kanssa. Aineiston kuvailevat tunnusluvut ja korrelaatiot on esitelty Taulukossa 3.

Taulukko 3*Aineiston tilastolliset tunnusluvut ja korrelaatiot*

	N	ka	kh	1	2	3	4	5
1. Sukupuoli	4183	1.51	0.49	-				
2. Ikä (vuosina)	4246	12.74	1.71	.012	-			
3. Psykologinen reaktanssi (T1)	3284	2.44	0.81	.011	.136**	-		
4. Kiusaamisen toveriarvio (T1)	3647	0.03	0.07	.203**	-.049**	.094**	-	
5. Kiusatuksi joutumisen toveriarvio (T1)	3647	0.02	0.05	.003	-.013	.073**	.211**	-

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$ *ka* = keskiarvo, *kh* = keskihajonta

3.2 Psykologisen reaktanssin yhteys toveriarvioituun rooliin kiusaamistilanteessa

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä selvitettiin, onko psykologinen reaktanssi mittapisteessä T1 yhteydessä toveriarvioituun rooliin kiusaamistilanteessa (kiusaaja, kiusattu, kiusaaja-uhri, ei-osallinen), kun ikä ja sukupuoli huomioidaan. Selittäjien regressiokertoimet, keskivirheet, p-arvo, ristivetosuhde (*OR*) ja sen luottamusvälit on raportoitu Taulukossa 4.

Malli selitti luokkiin kuulumista paremmin kuin tyhjä malli, $\chi^2(9) = 150.13, p < .001$, ja ennustetut arvot eivät poikenneet merkitsevästi havaituista arvoista, Pearson $\chi^2(1203) = 1191.34, p = .589$. Mallin selitysaste oli heikko, Nagelkerke $R^2 = .07$, ja se luokitteli oikein 84.5 % tapauksista. Sekä psykologinen reaktanssi, $\chi^2(3) = 55.55, p < .001$, että sukupuoli, $\chi^2(3) = 92.93, p < .001$, olivat yhteydessä kiusaamiseen. Sen sijaan ikä ei ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä kiusaamiseen, $\chi^2(3) = 2.03, p = .566$.

Psykologinen reaktanssi lisäsi vetoa (engl. *odds*) kuulua kiusaajien, kiusaaja-uhrien ja kiusattujen ryhmään suhteessa ei-osallisiin. Toisin sanoen psykologinen reaktanssi oli yhteydessä toveriarvioituihin rooleihin kiusaamistilanteissa kiusaajien, kiusaaja-uhrien ja kiusattujen kohdalla. Niillä, joilla oli enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä, oli suurempi veto kuulua kiusaajiin, kiusaaja-uhreihin ja kiusattuihin verrattuna ei-osallisiin. Tytöillä oli poikiin verrattuna pienempi veto kuulua kiusaajien ryhmään suhteessa ei-osallisiin. Sama ilmiö oli nähtävissä myös kiusaaja-uhrien kohdalla eli tytöillä oli poikiin verrattuna pienempi veto kuulua kiusaaja-uhrien ryhmään suhteessa ei-osallisiin.

3.2.1 Sukupuolten väliset erot reaktanssin ja kiusaamisen roolien suhteen

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen alakysymyksenä selvitettiin, onko psykologisen reaktanssin yhteys toveriarvioituun rooliin kiusaamistilanteissa samanlainen sekä tytöillä että pojilla. Mittapisteenä käytettiin syksyn T1 mittapistettä. Selittäjien regressiokertoimet, keskivirheet, p-arvo, ristivetosuhde (*OR*) ja sen luottamusvälit on raportoitu Taulukossa 5.

Malli, jossa interaktiotermi oli mukana, selitti luokkiin kuulumista paremmin kuin tyhjä malli, $\chi^2(12) = 153.46, p < .001$. Ennustetut arvot eivät poikenneet merkitsevästi havaituista arvoista, Pearson $\chi^2(1200) = 1194.31, p = .541$. Mallin selitysaste oli heikko, Nagelkerke $R^2 = .07$, ja se luokitteli oikein 84.5 % tapauksista. Näin ollen yhdysvaikutusterman lisääminen malliin ei parantanut sen selitysvoimaa merkitsevästi.

Keskitetyn psykologisen reaktanssin muuttujan ja sukupuolen yhdysvaikutustermi ei ollut tilastollisesti merkitsevä, $\chi^2(3) = 3.33, p = .344$. Toisin sanoen näyttää siltä, että psykologisen reaktanssin yhteys rooleihin kiusaamistilanteissa ei vaihdellut sukupuolen mukaan. Mallissa psykologisen reaktanssin päävaikutus säilyi tilastollisesti merkitsevänä, $\chi^2(3) = 13.05, p = .005$, ja myös sukupuoli oli yhteydessä kiusaamiseen, $\chi^2(3) = 88.66, p < .001$. Ikä ei ollut tilastollisesti merkitsevä selittäjä mallissa, $\chi^2(3) = 2.09, p = .544$.

Taulukko 4

Psykologisen reaktanssin, iän ja sukupuolen yhteys kiusaajien, kiusattujen ja kiusaaja-uhrien ryhmään suhteessa ei-osallisiin.

Muuttuja	Kiusaajat vs. ei-osalliset					Kiusaaja-uhrit vs. ei-osalliset					Kiusatut vs. ei-osalliset				
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>
Psykologinen reaktanssi	0.56	0.09	<.001	1.75	1.46, 2.10	0.53	0.14	<.001	1.70	1.29, 2.23	0.30	0.09	<.001	1.35	1.13, 1.60
Ikä	0.04	0.05	.388	1.04	0.95, 1.14	-0.07	0.70	.284	0.93	0.81, 1.06	0.00	0.05	.917	1.00	0.92, 1.10
Sukupuoli: tytöt vs. pojat	-1.51	0.18	<.001	0.22	0.15, 0.32	-0.74	0.24	.002	0.48	0.30, 0.76	0.00	0.14	.966	1.01	0.76, 1.33

Taulukko 5

Psykologisen reaktanssin, iän sekä sukupuolen ja psykologisen reaktanssin yhdysvaikutustermin yhteys kiusaajien, kiusattujen ja kiusaaja-uhrien ryhmään suhteessa ei-osallisiin.

Muuttuja	Kiusaajat vs. ei-osalliset					Kiusaaja-uhrit vs. ei-osalliset					Kiusatut vs. ei-osalliset				
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>
Psykologinen reaktanssi	0.99	0.40	.013	2.68	1.23, 5.82	0.62	0.48	.197	1.86	0.72, 4.80	0.68	0.27	.011	1.97	1.12, 3.33
Ikä	-0.04	0.05	.370	0.96	0.88, 1.05	0.73	0.07	.288	1.08	0.94, 1.23	-0.01	0.04	0.868	0.99	0.91, 1.10
Sukupuoli: tytöt vs. pojat	-1.59	0.20	<.001	0.20	0.14, 0.30	-0.74	0.25	.003	0.48	0.29, 0.78	-0.02	0.15	0.874	0.98	0.74, 1.30
Sukupuoli x reaktanssi	-0.25	0.22	0.259	0.78	0.51, 1.19	-0.06	0.28	.830	0.94	0.54, 1.64	-0.26	0.175	0.768	0.77	0.55, 1.08

3.3 Psykologisen reaktanssin eroavuudet toistuvasti ja ei-toistuvasti kiusanneilla oppilailla

Toisessa tutkimuskysymyksessä selvitettiin, eroaako toistuvasti (syksyllä ja keväällä) muita kiusanneiden oppilaiden psykologisen reaktanssin taso niistä oppilaista, jotka eivät kiusanneet lainkaan tai kiusasivat vain yhdessä mittapisteessä.

Malli selitti luokkiin kuulumista paremmin kuin tyhjä malli, $\chi^2(6) = 179.54, p < .001$, ja ennustetut arvot eivät poikenneet merkitsevästi havaituista arvoista, Pearson $\chi^2(1730) = 1707.30, p = .647$. Mallin selitysaste oli heikko, Nagelkerke $R^2 = .08$. Malli luokitteli oikein 87 % tapauksista. Selittäjien regressiokertoimet, keskivirheet, p-arvo, ristivetosuhde (OR) ja sen luottamusvälit on raportoitu Taulukossa 6.

Psykologinen reaktanssi, $\chi^2(2) = 54.52, p < .001$, ikä $\chi^2(2) = 14.63, p < .001$, ja sukupuoli, $\chi^2(2) = 113.88, p < .001$, olivat yhteydessä kiusaamiseen. Psykologinen reaktanssi heikensi vetoa (engl. *odds*) kuulua ei kiusanneiden ryhmään verrattuna toistuvasti kiusanneisiin. Toisin sanoen niillä, joilla on korkeampi psykologinen reaktanssi, oli suurempi veto kuulua toistuvasti kiusanneiden ryhmään kuin ei kiusanneiden ryhmään. Ikä lisäsi vetoa kuulua ei kiusanneiden ryhmään verrattuna toistuvasti kiusanneisiin. Mitä vanhempi yksilö oli, sitä pienempi veto hänellä oli kuulua toistuvasti kiusanneiden ryhmään. Tytöillä oli poikia suurempi veto kuulua ei kiusanneiden ryhmään verrattuna toistuvasti kiusanneisiin.

Psykologinen reaktanssi ei ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä ei-toistuvaan kiusaamiseen suhteessa toistuvasti kiusanneisiin. Ikä lisäsi vetoa kuulua ei-toistuvasti kiusanneiden ryhmään verrattuna toistuvasti kiusanneisiin. Tytöillä oli poikia suurempi veto kuulua ei-toistuvasti kiusanneiden ryhmään verrattuna toistuvasti. Täten tytöillä oli poikia suurempi veto kuulua ei-toistuvasti kiusanneiden ryhmään kuin toistuvasti kiusanneisiin.

3.3.1 Sukupuolten väliset erot toistuvassa toisten kiusaamisessa reaktanssin suhteen

Toisen tutkimuskysymyksen alakysymyksenä tutkittiin, onko toistuvasti tai ei toistuvasti kiusanneiden oppilaiden psykologisen reaktanssin taso samanlainen sekä tytöillä että pojilla.

Malli selitti luokkiin kuulumista paremmin kuin tyhjä malli, $\chi^2(8) = 179.87, p < .001$, ja ennustetut arvot eivät poikenneet merkitsevästi havaituista arvoista, Pearson $\chi^2(1728) = 1720.04, p = .549$. Mallin selitysaste oli heikko, Nagelkerke $R^2 = .08$. Malli luokitteli oikein

87 % tapauksista. Selittäjien regressiokertoimet, keskivirheet, p-arvo, ristivetosuhde (OR) ja sen luottamusvälit on raportoitu Taulukossa 7.

Psykologinen reaktanssi, $\chi^2(2) = 6.12, p = .047$, ja sukupuoli, $\chi^2(2) = 12.11, p = .002$, olivat yhteydessä kiusaamiseen. Myös ikä oli tilastollisesti merkitsevä selittäjä mallissa, $\chi^2(2) = 14.79, p < .001$. Sen sijaan keskitetyn psykologisen reaktanssin ja sukupuolen yhdysvaikutustermi ei ollut tilastollisesti merkitsevä, $\chi^2(2) = .34, p = .846$. Toisin sanoen ei kiusanneiden ja toistuvasti tai ei-toistuvasti kiusanneiden oppilaiden psykologisen reaktanssin tasossa ei havaittu tilastollisesti merkitseviä eroja tytöillä ja pojilla.

Taulukko 6

Psykologisen reaktanssin, iän ja sukupuolen yhteys ei-toistuvaan kiusaamiseen ja ei-kiusanneisiin suhteessa toistuvasti kiusanneisiin.

Muuttuja	Ei-toistuvasti kiusanneet vs. toistuvasti kiusanneet					Ei kiusanneet vs. toistuvasti kiusanneet				
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>
Psykologinen reaktanssi	-0.26	0.15	.085	0.77	0.58, 1.04	-0.68	0.14	<.001	0.51	0.39, 0.67
Ikä	0.21	0.07	.004	1.23	1.07, 1.41	0.24	0.07	<.001	1.27	1.12, 1.45
Sukupuoli: tytöt vs. pojat	0.85	0.30	.005	2.34	1.30, 4.25	1.77	0.29	<.001	5.87	3.36, 10.28

Taulukko 7

Psykologisen reaktanssin, iän, sukupuolen sekä reaktanssin ja sukupuolen yhdysvaikutustermien yhteys ei-toistuvaan kiusaamiseen ja ei-kiusanneisiin suhteessa toistuvasti kiusanneisiin.

Muuttuja	Ei-toistuvasti kiusanneet vs. toistuvasti kiusanneet					Ei kiusanneet vs. toistuvasti kiusanneet				
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% CI</i>
Psykologinen reaktanssi	-0.50	0.67	.458	0.61	0.17, 2.25	-0.99	0.63	.118	0.37	0.11, 1.28
Ikä	0.21	0.07	.003	1.23	1.07, 1.41	0.24	0.07	<.001	1.28	1.12, 1.45
Sukupuoli: tytöt vs. pojat	1.21	1.05	.250	3.36	0.43, 26.40	2.25	0.99	.024	9.44	1.35, 66.23
Sukupuoli x reaktanssi	0.13	0.36	.724	1.14	0.56, 2.32	0.17	0.34	.612	1.19	0.61, 2.30

4 Pohdinta

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, onko psykologinen reaktanssi yhteydessä rooleihin kiusaamistilanteissa sekä toistuvaan kiusaamiseen 4.–9.-luokkalaisilla oppilailla. Tutkimuksessa tarkasteltiin lisäksi sukupuolten välisiä eroja psykologisen reaktanssin suhteen eri rooleissa kiusaamistilanteissa ja toistuvassa kiusaamisessa.

Psykologinen reaktanssi oli yhteydessä kiusaamisen rooleihin (kiusaaja, kiusattu, kiusaaja-uhri), kun vertailuryhmänä oli ei-osalliset oppilaat. Toistuvaa ja ei-toistuvaa kiusaamista tutkittaessa havaittiin, että psykologinen reaktanssi oli yhteydessä kiusaamiskäyttäytymisen esiintymiseen ylipäättänsä, mutta eroja toistuvan tai ei-toistuvan kiusaamisen suhteen ei ollut. Psykologinen reaktanssi ainoastaan heikensi yhteyttä kuulua ei-osallisten ryhmään, kun verrattiin heitä toistuvasti kiusanneisiin. Alakysymyksinä tarkasteltuja sukupuolieroja ei tässä tutkimuksessa havaittu ensimmäisessä eikä toisessa tutkimuskysymyksessä. Psykologisen reaktanssin yhteys kiusaamisen rooleihin ei vaihdellut sukupuolen mukaan eikä sen tasoissa havaittu eroja toistuvasti tai ei-toistuvasti kiusanneilla oppilailla.

4.1 Psykologinen reaktanssi ja toveriarvioidut kiusaamisen roolit

Psykologinen reaktanssi oli yhteydessä kiusaajien ja kiusaaja-uhrien ryhmään kuulumiseen, kun verrattiin ei-osallisiin. Yhteys oli positiivinen, eli ne, joilla on enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä, ovat alttiimpia olemaan mukana kiusaamisessa. Tulos tuottaa uutta tutkimustietoa kiusaamisen roolien yksilötason taustatekijöistä, sillä aiemmin reaktanssin ja kiusaamisen välisiä yhteyksiä ei ole tutkittu. Kiusaajiin sekä kiusaaja-uhreihin on aiemmin yhdistetty heikkoa itsesäätelykykyä, impulsiivisuutta ja aggressiivisuutta (Guy ym., 2019; Lewing & Caraway, 2019; Moreira ym., 2020; Zych ym., 2021) ja tämä tutkimus antaa näyttöä siitä, että myös psykologinen reaktanssi voi olla edellä mainittujen kaltainen taustatekijä.

Osalla yksilöistä korkeampi psykologisen reaktanssin taso saattaa altistaa impulsiiviselle ja aggressiiviselle käyttäytymiselle, kuten kiusaamiselle. Heikko itsesäätelykyky yhdistettynä vahvaan haluun toimia kuten itse haluaa voi selittää sen, miksi tällaiset ihmiset ovat useammin kiusaajia tai kiusaaja-uhreja kuin ei-osallisia. Erityisesti kiusaaja-uhrien kohdalla saattaa olla niin, että kiusatuksi joutuminen tuntuu vapautta rajoittavalta, koska he ovat ryhmänä huomattavan haavoittuvia. Tällöin vapauden kokemuksen palauttaakseen he kiusaavat muita.

Psykologisen reaktanssin teoria perustuu oletukselle ja ajatukselle siitä, että ihmisellä on vapaa tahto ja halu käyttäytyä, kuten haluaa (Rosenberg & Siegel, 2018). Vapauteen kohdistuva uhka tai rajoite herättää psykologisen reaktanssin kokemuksen, joka tilanteen mukaan voi eskaloitua eri tavoin. Esimerkiksi kliinisen psykologian kontekstissa psykologista reaktanssia on tutkittu selittävänä tekijänä sille, miksi potilaat vastustavat hoitoa tai kokevat sen uhkana itsemääräämisoikeudelleen (De Las Cuevas & de Leon, 2025; Rosenberg & Siegel, 2025). Havaittiin, että potilaan tuntiessa olonsa tai autonomiansa uhatuksi, heistä tuli riidanhaluisia ja uhmakkaita (De Las Cuevas & de Leon, 2025). Nyt kun on näyttöä reaktanssin yhteydestä kiusaamiseen, herää kysymys, miten edellä mainittu ilmiö näkyy kiusaamisessa ja eritoten siihen puuttumisessa. Nykytietämyksen mukaan kiusaamiseen puuttuminen epäonnistuu enimmäkseen kiusaajien yksilöllisten erojen takia (Johander ym., 2023). Terapeuttisessa kontekstissa reaktanssin tunnistaminen, yhteistyö ja kunnioitus potilaan autonomiaa kohtaan vähentävät vastarintaa terapeuttia kohden (De Las Cuevas & de Leon, 2025). Vastaavasti voidaan pohtia, parantuisivatko kiusaamiseen puuttumisen tulokset, jos reaktanssialttiiden nuorten taipumus vastustaa auktoriteettia otettaisiin paremmin huomioon.

Tutkimuksessa havaittiin, että psykologinen reaktanssi oli positiivisesti yhteydessä kiusattujen ryhmään kuulumiseen. Vaikuttaa siltä, että oppilaat, joilla on enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä, tulevat ei-osallisia useammin kiusatuksi. Tulos oli odottamaton. Kiusattuihin on yhdistetty yleensä sisäänpäin suuntautuvia oireita, kuten masennusta ja ahdistuneisuutta (Cook ym., 2010; Moore ym., 2017). Tyypillinen yksilö, jolla on korkea psykologisen reaktanssin taso, kuvautuu puolestaan impulsiivisena riskin ottajana (Moreira ym., 2020). Näin ollen aikaisempi kiusattuihin keskittyvä tutkimus ei antanut syytä olettaa, että reaktanssi selittää ryhmään kuulumista.

Kiusattujen suhteen tuloksia saattaa selittää se, että psykologinen reaktanssi voi ilmentyä kognitiivisella tasolla vastaväitteiden kehittelemisenä tai vihamielisinä ajatuksina (Rosenberg & Siegel, 2018). Tässä tutkimuksessa ei tarkasteltu kiusatuksi joutuneiden ajatuksia heidän kokemuksistaan tai tunteita kiusaajia kohtaan. Lienee perusteltua olettaa, että kiusaamisen negatiivisten seuraamuksien takia nämä ajatukset eivät ole kovin positiivisia. Toimintana kiusaaminen on vähintäänkin yksilön autonomiaa ja oikeuksia rajoittavaa. Voi olla, että kiusatuksi joutuminen herättää yksilössä vihamielisiä ajatuksia, ja yhteys reaktanssin ja kiusatuksi joutumisen väliltä löytyy tätä kautta. Tulokset ovat kuitenkin uusia ja alustavia, joten jatkotutkimusta tarvitaan.

Toinen mahdollinen selitys on, että psykologisen reaktanssin piirre on riskitekijä kiusatuksi joutumiselle. Muita vastaavanlaisia yhteyksiä on havaittu esimerkiksi ADHD:n tai erilaisten psykososiaalisten haasteiden suhteen (Busch ym., 2015; Zych ym., 2021). Esimerkiksi Buschin ja kumppaneiden (2015) tutkimuksessa tunne-elämän ongelmat ennustivat kiusatuksi joutumista ja kiusatuksi joutuminen tunne-elämän ongelmia. Kenties korkeampi reaktanssin taso altistaa yksilön kiusatuksi joutumiselle. Kiusatuksi joutuminen voi puolestaan vahvistaa yksilön kokemusta siitä, että oma vapaus ja henkilökohtaiset rajat ovat uhattuina. Tiedetään, että mitä enemmän ja herkemmin yksilö kokee vapautensa olevan uhattuna, sitä enemmän hänellä on reaktanssin piirrettä (Soveri ym., 2024). Näin reaktanssi ja kiusatuksi joutuminen voivat kietoutua toisiinsa kehämäiseksi prosessiksi.

Toisaalta kiusattujen ja kiusaaja-uhrien ryhmillä on havaittu olevan myös joitakin samankaltaisuuksia, kuten tunnesäätelyn haasteita, käytösongelmia, sisäänpäin suuntautuvia oireita ja vaikeuksia sopeutua koulunkäyntiin (Arseneault ym., 2006; Guy ym., 2019; Zych ym., 2021). Tähän peilaten ei ole täysin odottamatonta, että tässä tutkimuksessa löytyi uusi ryhmiä yhdistävä piirre, psykologinen reaktanssi. Ryhmien samankaltaisuus ei kuitenkaan olemassa olevaan tutkimukseen peilaten vaikuta todennäköiseltä selitykseltä. Lähtökohtaisesti kiusattuja ja kiusaaja-uhreja ei voida pitää samankaltaisina siitä syystä, että toinen ryhmä kiusaa muita ja toinen ei (ks. esim. Leiner ym., 2014; Loch ym., 2020; Yang & Salmivalli, 2013).

4.2 Psykologinen reaktanssi ja toistuva toisten kiusaaminen

Toisen tutkimuskysymyksen kohdalla havaittiin, että ne, joilla on enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä, olivat useammin toistuvasti kiusaavia kuin eivät kiusanneet ollenkaan. Tulos on tutkimuksellisesti uusi löydös, joka lisää ymmärrystä toistuvan kiusaamisen taustatekijöistä. Aiemmassa tutkimuksessa pitkäkestoista kiusaamista on selittänyt muun muassa miessukupuoli, heikot itsesäätelytaidot, aggressiivisemmat asenteet ja moraalinen irtautuminen mutta näyttöä on edelleen hyvin vähän (Wrenn Carlson & Cornell, 2008; Zych ym., 2021). Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että psykologinen reaktanssi piirteenä selittää toistuvaa kiusaamista ainakin, kun verrataan siihen, ettei oppilas kiusaa ollenkaan. Tulos avaa tutkimuksellisesti uusia näkökulmia siihen, miten toistuvaa kiusaamista voidaan selittää. Voi olla, että niillä toistuvasti kiusaavilla, joilla on enemmän reaktanssin piirrettä, on ylipäätään vähemmän halukkuutta olla kiusaamatta ja seurata yleisiä normeja. Reaktanssi ilmenee myös muun muassa siten, että yksilö tekee täsmälleen päinvastoin, kun

häntä on kehoitettu tai miten yhteisön normit ohjaavat (Rains, 2013; Rosenberg & Siegel, 2018; Steindl ym., 2015). Tällöin toistuva kiusaaminen voi olla vastareaktio yhteisön normeille tai säännöille.

Psykologinen reaktanssi ei ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä ei-toistuvaan kiusaamiseen, kun verrattiin ryhmää toistuvasti kiusanneisiin. Yksi selitys on, että ryhmät ovat enemmän samanlaisia kuin aiemmin on ajateltu eikä eroja siksi löytenyt. Yhdessä tutkimuksessa toistuvan ja ei-toistuvan kiusaamisen riskitekijöiden havaittiin olevan jossain määrin samankaltaisia, mikä tukee tätä päätelmää (Zych ym., 2021). Kyseinen tutkimus ei kuitenkaan vertaillut ryhmiä keskenään, vaan siinä tarkasteltiin erilaisia ennustavia tekijöitä kiusaamiselle. Niinpä johtopäätösten tekeminen on haastavaa. Voidaan todeta, että psykologisen reaktanssin piirre yksinään ei riitä selittämään eroja toistuvan ja ei-toistuvan kiusaamisen välillä. Jokin toinen piirre, kuten moraalinen etäännyttäminen, saattaa selittää toistuvan ja ei-toistuvan kiusaamisen eroja paremmin.

On tärkeää huomioida, että vaikka tämän tutkimuksen aineisto on kokonaisuudessaan iso, toistuvasti kiusanneita oppilaita koko aineistossa oli ainoastaan 2.4 % eli 99 oppilasta.

Suhteessa pieni toistuvasti kiusaavien määrä otoksessa voi vaikuttaa tuloksiin.

Katoanalyysissä havaittiin, että vain ensimmäisessä mittapisteessä vastanneet oppilaat nimettiin useammin kiusaajiksi, kuin molemmissa mittapisteissä vastanneet. Toistuvasti kiusanneet oppilaat eivät välttämättä olleet mukana kyselyssä enää toisessa mittapisteessä ja kato vaikutti tulosten tilastolliseen merkitsevyyteen. Lisäksi on mahdollista, että tutkimuksen seuranta-ajan pitäisi olla pidempi kuin yksi lukuvuosi.

4.3 Taustamuuttujien, kiusaamisen ja psykologisen reaktanssin yhteydet

Tutkimuksessa tarkasteltiin, eroaako psykologisen reaktanssin yhteys sukupuolten välillä kiusaamisen rooleissa tai toistuvassa kiusaamisessa. Havaittiin, että psykologisen reaktanssin yhteys rooleihin kiusaamistilanteissa oli samankaltaista sekä tytöillä ja pojilla. Sama havaittiin toistuvaa kiusaamista tutkittaessa. Tässä tutkimuksessa psykologinen reaktanssi ei ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä kiusaamisrooleihin tai toistuvaan kiusaamiseen eri tavalla tytöillä ja pojilla. Vaikka sukupuoli on yhteydessä kiusaamiseen ja rooleihin kiusaamistilanteissa, se ei ole yhteydessä psykologiseen reaktanssiin.

Yleisesti ottaen pojat kiusaavat tyttöjä todennäköisemmin (Álvarez-García ym., 2015; Cook ym., 2010). Tämän tutkimuksen tulokset antavat kuitenkin viitteitä siitä, että psykologinen

reaktanssi ei selitä tätä eroa. On otettava huomioon, että tässä tutkimuksessa kiusaavia tyttöjä oli 105 ja toistuvasti kiusaavia tyttöjä 17. On mahdollista, että kiusanneiden tyttöjen lukumäärät olivat niin pieniä, etteivät sukupuolierot reaktanssin suhteen tulleet esille. Saatuja tuloksia voi selittää myös se, että psykologisen reaktanssin tasoissa ei välttämättä ylipäättänsä ole eroja sukupuolten välillä. Aiempi tutkimusnäyttö on ristiriitaista sen suhteen, onko jommallakummalla sukupuolella enemmän reaktanssin piirrettä kuin toisella (De Las Cuevas ym., 2014; Hong ym., 1994; Lewing & Caraway, 2019; Seemann ym., 2004; Shen & Dillard, 2005). Jos reaktanssin sukupuolieroja ei ole, kuten tässä tutkimuksessa havaittiin, niin se voi selittää, miksei eroja havaittu eri kiusaamisen rooleissa tai toistuvassa kiusaamisessa. Tätä havaintoa tukee myös se, että tässä tutkimuksessa sukupuolen ja reaktanssin välillä ei ollut edes korrelatiivisia yhteyksiä tilastollisissa tunnusluvuissa.

Aikaisemmat tulokset iän ja kiusaamisen välisistä yhteyksistä ovat jossain määrin ristiriitaisia: osassa tutkimuksia yhteyksiä ei ole löydetty ja osassa on (Álvarez-García ym., 2015; Cook ym., 2010). Myös tässä tutkimuksessa yhteydet olivat ristiriitaisia. Ikä ja kiusaamisen toveriarviot korreloivat negatiivisesti ja tilastollisesti merkitsevästi eli mitä vanhempi oppilas oli, sitä vähemmän hän kiusasi. Yhteydet olivat kuitenkin heikkoja. Regressiomallissa ikä ei selittänyt kuulumista kiusaajien, kiusaaja-uhrien eikä kiusattujen ryhmiin. Tämä viittaa siihen, että iällä ei ole yhteyttä rooleihin kiusaamistilanteissa, kun psykologinen reaktanssi ja sukupuoli huomioitiin. Kuitenkin kun tutkittiin toistuvaa kiusaamista, havaittiin, että ikä oli yhteydessä kiusaamiseen. Mitä vanhempi oppilas oli, sitä useammin hän kuului ei kiusanneiden ryhmään verrattuna toistuvasti kiusanneisiin. Saatu tutkimustulos tukee toistuvan kiusaamisen osalta suomalaistutkimuksen havaintoja siitä, että yläkoulussa esiintyy vähemmän kiusaamista kuin alakoulussa (Kärnä ym., 2011). Samaten Souranderin ja kumppaneiden (2000) tutkimuksessa havaittiin, että noin puolet tutkittavista kiusaajista oli lopettanut kiusaamisen 8 vuotta myöhemmin. Vanhempi ikä saattaa selittää sitä, miksi oppilas ei kiusaa.

Sukupuoli oli yhteydessä niin kiusaamisen rooleihin kuin toistuvaan ja ei-toistuvaan kiusaamiseen. Aiempi tutkimustieto on osoittanut, että pojilla on suurempi todennäköisyys kiusata muita, kuin tytöillä (Álvarez-García ym., 2015; Cook ym., 2010; Wang ym., 2025). Tämän tutkimuksen tulos vahvistaa aiempia havaintoja siitä, että pojat kiusaavat tyttöjä todennäköisemmin. Tutkimuksessa sukupuolierot näkyivät muun muassa kiusaamisen roolien suhteen, sillä pojat kuuluivat tyttöjä useammin kiusaajien tai kiusaaja-uhrien ryhmään. Vastaavaa näyttöä on olemassa kiusaamisen rooleja tarkastelleissa tutkimuksissa, joissa on

havaittu poikien olevan tyttöjä todennäköisemmin kiusaajia tai kiusaaja-uhreja (Leiner ym., 2014; Veenstra ym., 2005; Yang & Salmivalli, 2013). Kiusattujen ryhmää tutkittaessa havaittiin, että ei-osallisiin verrattuna eroja tyttöjen ja poikien välillä ei enää ollut. Aikaisempaan tutkimustietoon peilaten nämä tulokset antavat tukea hypoteesille, jonka mukaan kiusatuksi joutumisen riski ei vaihtelee sukupuolen mukaan.

4.4 Tutkimuksen rajoitteet ja vahvuudet

Tässä tutkimuksessa on useita rajoitteita, joiden vaikutus tutkimuksen tuloksiin on tärkeää huomioida. Ensinnäkin tutkimuksessa ei tarkasteltu kiusaamiseen puuttumista. Näin ollen ei ole tutkijan tiedossa, onko tutkimukseen osallistuneisiin oppilaisiin kohdennettu jonkinlaisia kiusaamisenvastaisia toimenpiteitä. Psykologisen reaktanssin teorian perusteella on syytä olettaa, että kiusaamiseen puuttuminen voisi herättää reaktanssin kokemuksen. Koska tässä tutkimuksessa puuttumista ei ole otettu huomioon, tutkimustulokset antavat osviittaa psykologisesta reaktanssista ennen kaikkea persoonallisuuden piirteenä. Jatkotutkimuksen kannalta on hyödyllistä, että kiusaamiseen puuttuminen otettaisiin huomioon tutkimusta tehdessä. On tärkeää esimerkiksi selvittää, onko niillä kiusaamisessa mukana olleilla oppilailla, joihin on kohdistettu puuttumistoimenpiteitä, enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä kuin ei-osallisilla tai niillä, joihin puuttumista ei ole kohdennettu.

Toiseksi on todettava, että jokaisen tilastollisen mallin selitysasteet olivat tässä tutkimuksessa erittäin heikkoja. Mallin sopivuutta arvioivat kertoimet olivat hyvin lähellä nollaa, eli voi olla, että jotkin muut tekijät selittäisivät vaihtelua aineistossa paremmin (Nummenmaa, 2021). Lisäksi psykologista reaktanssia mittaavat kysymykset olivat osittain hyvinkin monimutkaisia, kuten ”Koen tunkeilevana sen, kun toiset antavat minulle neuvoja”. Voi olla, että esimerkiksi 4-luokkalainen oppilas ei vastatessaan ole täysin pystynyt käsittämään, mitä kysymykset tarkoittivat. Kiusaaminen on monimutkainen ilmiö, ja tämän tutkimuksen perusteella siitä voidaan tehdä varovaisia johtopäätöksiä.

Kolmanneksi on tärkeää ottaa huomioon, että suoritetun katoanalyysin perusteella vain ensimmäisessä mittapisteessä vastanneiden oppilaiden ja molemmissa mittapisteissä vastanneiden oppilaiden välillä oli tilastollisesti merkitseviä eroja oppilaiden toveriarvioidun toisten kiusaamisen, psykologisen reaktanssin ja iän osalta. Kato voi kuitenkin selittyä mitattavien ilmiöiden ominaisuuksilla. Esimerkiksi niillä oppilailla, jotka vastasivat vain mittapisteessä T1, oli enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä kuin molemmissa

mittapisteissä vastanneilla. Psykologisen reaktanssi ilmenee muun muassa taipumuksena toimia ohjeiden vastaisesti (Rosenberg & Siegel, 2018), mikä voi itsessään selittää puuttuvuutta. Oppilas on saattanut kieltäytyä vastaamasta johonkin tiettyyn kysymykseen tai tutkimukseen toisessa mittapisteessä. Toinen mahdollinen selitys puuttuvuudelle on koulupoissaolot, eli oppilas ei välttämättä ole ollut tutkimuspäivänä täyttämässä kyselyä. On kuitenkin tärkeää muistaa myös se mahdollisuus, että aineistossa ilmenee satunnaisesti tai ei-satunnaisesti puuttuvia arvoja. Tällöin on vaarana, että analyysien tulokset ovat vääristyneet.

Tutkimuksen vahvuutena voidaan pitää suurta otoskokoa, jonka keräämisessä huomioitiin myös mahdollisimman hyvä alueellinen edustavuus. Tutkimuksessa ala- ja yläkoululaisia oli lähestulkoon saman verran, eikä kumpikaan sukupuolista ollut yliedustettuina. Näin voidaan olettaa, että tutkimuksen otos on ominaisuuksiltaan edustava (Nummenmaa, 2021). Lisäksi tutkimuksessa ei tarkasteltu ainoastaan itsearvioituja kyselyvastauksia, vaan tarkasteltiin myös toveriarvioitua toimintaa. Kiusaamistutkimuksessa on havaittu merkitseviä eroja kiusaamisen raportointitavassa (Cole ym., 2006). On havaittu, että toveriarvioissa kiusaajiksi tulee enemmän nimeämisiä, kuin itsearvioilla mitattuna. Lisäksi itsearviointikyselyissä on paljon tunnettuja virhelähteitä, kuten erot vastaustyyliissä. Kolmantena vahvuutena voidaan pitää sitä, että tutkimuksessa hyödynnettiin sekä poikkileikkaus- että pitkäaikaistutkimusasetelmaa. Näin saatiin tutkimustietoa myös käyttäytymisen muutoksesta pidemmällä aikavälillä.

Tämä tutkimus tuottaa uutta tutkimustietoa kiusaamisesta, mitä voidaan pitää tutkimuksen suurena vahvuutena. Psykologisen reaktanssin ja kiusaamisen välisistä yhteyksistä ei ole tutkijan tämänhetkisen tiedon perusteella tutkimustietoa, joten kyseessä on uusi avaus tieteen kentällä. Tämä tutkimus nostaa esiin tarpeen perustutkimukselle näiden ilmiöiden välisistä yhteyksistä.

4.5 Yhteenveto

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että psykologinen reaktanssi on yhteydessä kiusaamisen rooleihin. Reaktanssi näyttäisi selittävän niin kiusaajien, kiusattujen kuin kiusaaja-uhrien ryhmiin kuulumista. Tulokset ovat ensiarvoisen tärkeitä, jotta opimme paremmin ymmärtämään kiusaamisen taustasyitä. Koska psykologinen reaktanssi oli yhteydessä kiusaamisen rooleihin, tulee pohtia, miten tätä tietoa voi hyödyntää myös kiusaamisen puuttumisen keinoja kehitettäessä.

Psykologista reaktanssia on aiemmin tutkittu erityisesti viestinnässä, lääketieteessä ja terapeutisessa kontekstissa (Rosenberg & Siegel, 2018; Rosenberg & Siegel, 2025; Soveri ym., 2024; Steindl ym., 2015). Tiedetään, että psykologinen reaktanssi on yksi keskeisiä piirteitä esimerkiksi sen taustalla, onko yksilö halukas ottamaan rokotteen vai ei. Tiedetään myös, että reaktanssin kokemus heikentää esimerkiksi hoidollisen intervention onnistumista, sillä se lisää epäluuloista suhtautumista hoitoon (Lewing & Caraway, 2019). Useissa eri yhteyksissä on todettu tärkeäksi ottaa huomioon reaktanssin piirre, jotta voidaan löytää tehokkaampia tapoja lieventää yksilön vastustusta tärkeissä, terveyteenkin liittyvissä päätöksissä (De Las Cuevas & de Leon, 2025; Soveri ym., 2024). Tämän tutkimuksen tulosten perusteella nousee esiin samanlainen tarve kiusaamisen tutkimuksessa.

Tämä herättää perustutkimuksen tarpeen lisäksi kysymyksen siitä, miten kiusaamisenvastaisia interventioita kannattaisi toteuttaa. Olisi tärkeää, että pystymme samanaikaisesti ottamaan huomioon kiusaamisen vakavuuden ja puuttumaan siihen vahvasti. Toisaalta olisi tärkeää vaikuttaa erityisesti niihin kiusaajiin, joilla on paljon reaktanssin piirrettä, sillä heidän käytöksensä muuttaminen on erityisen haastavaa. Tällaiset kiusaajat eivät kuitenkaan välttämättä reagoi voimakkaaseen puuttumiseen toivotusti.

Tutkimuksessa havaittiin myös, että psykologinen reaktanssi oli yhteydessä kiusaaja-uhrien ja kiusattujen ryhmiin kuulumiseen. Erityisesti kiusattujen osalta havainto oli yllättävä. Olisi oleellista selvittää lisää sitä, miksi myös kiusattujen ryhmään kuuluvilla oli enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä kuin niillä, jotka eivät olleet osallisena kiusaamisessa. On vielä epäselvää, millaista vastustusta kiusatuissa herää. Toiseksi olisi mielenkiintoista tutkia sitä, onko niillä kiusatuilla, joilla on paljon reaktanssin piirrettä, erityisen suuri riski tulla kiusaaja-uhriksi. Voisi olla, että psykologinen reaktanssi kiusatuilla on riskitekijä myös kiusaamiselle.

Tässä tutkimuksessa ne, joilla oli enemmän psykologisen reaktanssin piirrettä, olivat enemmän toistuvasti kiusanneita kuin ei kiusaavia. Havainto tarjoaa lisäymmärrystä haastavasta mutta tärkeästä ilmiöstä, eli pitkään jatkuneesta kiusaamisesta. Jatkossa olisikin tärkeää tutkia tätä ilmiötä tarkemmin ja selvittää, mitkä muut tekijät voisivat selittää sitä, miksi joku kiusaa toistuvasti.

Lähteet

- Álvarez-García, D., García, T., & Núñez, J. C. (2015). Predictors of school bullying perpetration in adolescence: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior, 23*, 126–136. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.007>
- American Psychological Association. (ei pvm.). *Reactance theory*. APA dictionary of Psychology. Haettu 29.10.2025 osoitteesta <https://dictionary.apa.org/reactance-theory>
- Arseneault, L., Walsh, E., Trzesniewski, K., Newcombe, R., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2006). Bullying victimization uniquely contributes to adjustment problems in young children: A nationally representative cohort study. *Pediatrics, 118*(1), 130–138. <https://doi.org/10.1542/peds.2005-2388>
- Brehm, S. S., & Brehm, J. W. (1981). *Psychological reactance: A theory of freedom and control*. Academic Press.
- Busch, V., Laninga-Wijnen, L., Van Yperen, T. A., Schrijvers, A. J. P., & De Leeuw, J. R. J. (2015). Bidirectional longitudinal associations of perpetration and victimization of peer bullying with psychosocial problems in adolescents: A cross-lagged panel study. *School Psychology International, 36*(5), 532–549. <https://doi.org/10.1177/0143034315604018>
- Cole, J., Cornell, D., & Sheras, P. (2006). Identification of school bullies by survey methods. *Professional School Counseling, 9*(4), 305–313. <https://doi.org/10.5330/prsc.9.4.wh4n8n4051215334>
- Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E., & Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly, 25*(2), 65–83. <https://doi.org/10.1037/a0020149>
- De Las Cuevas, C., Peñate, W., Betancort, M., & De Rivera, L. (2014). Psychological reactance in psychiatric patients: Examining the dimensionality and correlates of the Hong Psychological Reactance Scale in a large clinical sample. *Personality and Individual Differences, 70*, 85–91. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.06.027>
- Dowd, E. T., & Wallbrown, F. (1993). Motivational components of client reactance. *Journal of Counseling & Development, 71*(5), 533–538. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1993.tb02237.x>

- Gaffney, H., Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2019). Examining the effectiveness of school-bullying intervention programs globally: A meta-analysis. *International Journal of Bullying Prevention, 1*(1), 14–31. <https://doi.org/10.1007/s42380-019-0007-4>
- Gini, G., & Pozzoli, T. (2013). Bullied children and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics, 132*(4), 720–729. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-0614>
- Guo, S. (2016). A meta-analysis of the predictors of cyberbullying perpetration and victimization: Cyberbullying perpetration and victimization. *Psychology in the Schools, 53*(4), 432–453. <https://doi.org/10.1002/pits.21914>
- Guy, A., Lee, K., & Wolke, D. (2019). Comparisons between adolescent bullies, victims, and bully-victims on perceived popularity, social impact, and social preference. *Frontiers in Psychiatry, 10*, 868. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00868>
- Hong, S.-M., Giannakopoulos, E., Laing, D., & Williams, N. A. (1994). Psychological reactance: effects of age and gender. *The Journal of Social Psychology, 134*(2), 223–228. <https://doi.org/10.1080/00224545.1994.9711385>
- Johander, E., Turunen, T., Garandeanu, C. F., & Salmivalli, C. (2024). Interventions that failed: Factors associated with the continuation of bullying after a targeted intervention. *International Journal of Bullying Prevention, 6*(4), 421–433. <https://doi.org/10.1007/s42380-023-00169-7>
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional Bullying. *Journal of Adolescent Health, 53*(1), 13–20. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.09.018>
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Alanen, E., & Salmivalli, C. (2011). Going to scale: A nonrandomized nationwide trial of the KiVa antibullying program for grades 1–9. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 79*(6), 796–805. <https://doi.org/10.1037/a0025740>
- Leiner, M., Dwivedi, A. K., Villanos, M. T., Singh, N., Blunk, D., & Peinado, J. (2014). Psychosocial profile of bullies, victims, and bully-victims: A cross-sectional study. *Frontiers in Pediatrics, 2*, 1. <https://doi.org/10.3389/fped.2014.00001>
- Lewing, C. A., & Caraway, S. J. (2019). Psychological reactance as a motivation in psychopathy. *Personality and Individual Differences, 139*, 355–359. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.12.007>
- Loch, A. P., Astolfi, R. C., Leite, M. A., Papa, C. H. G., Ryngelblum, M., Eisner, M., & Peres, M. F. T. (2020). Victims, bullies and bully–victims: Prevalence and association with negative health outcomes from a cross-sectional study in São Paulo, Brazil.

- International Journal of Public Health*, 65(8), 1485–1495.
<https://doi.org/10.1007/s00038-020-01481-5>
- López-Castro, L., Smith, P. K., Robinson, S., & Görzig, A. (2023). Age differences in bullying victimisation and perpetration: Evidence from cross-cultural surveys. *Aggression and Violent Behavior*, 73, Article 101888.
<https://doi.org/10.1016/j.avb.2023.101888>
- Moore, S. E., Norman, R. E., Suetani, S., Thomas, H. J., Sly, P. D., & Scott, J. G. (2017). Consequences of bullying victimization in childhood and adolescence: A systematic review and meta-analysis. *World Journal of Psychiatry*, 7(1), 60.
<https://doi.org/10.5498/wjp.v7.i1.60>
- Moreira, P., Cunha, D., & Inman, R. A. (2020). Addressing a need for valid measures of trait reactance in adolescents: A further test of the Hong Psychological Reactance Scale. *Journal of Personality Assessment*, 102(3), 357–369.
<https://doi.org/10.1080/00223891.2019.1585360>
- Mühlberger, C., Jonas, E., Reiß, S., Jutzi, C., Kronbichler, M., & Klackl, J. (2025). Mentalizing in reactance: A functional magnetic resonance imaging study of freedom threats. *Motivation Science*, 11(2), 179–191. <https://doi.org/10.1037/mot0000339>
- Nummenmaa, L. (2021). *Tilastotieteen käsikirja*. Tammi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-04-2679-8>
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell Publishing.
- Opetushallitus. (ei pvm). Kiusaamisen yleisyys lasten ja nuorten kokemana. OPH.
<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kiusaamisen-yleisyys-lasten-ja-nuorten-kokemana>
- Oriol, X., Miranda, R., Varela, J., & Garcia, N. (2025). Bullying victimization and subjective well-being in 10- and 12-year-old children from 24 countries: The buffering effect of family and teacher support. *Child Indicators Research*, 18(3), 1073-1100.
<https://doi.org/10.1007/s12187-025-10226-w>
- Peeters, M., Cillessen, A. H. N., & Scholte, R. H. J. (2010). Clueless or powerful? Identifying subtypes of bullies in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(9), 1041–1052. <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9478-9>
- Rains, S. A. (2013). The nature of psychological reactance revisited: A meta-analytic review. *Human Communication Research*, 39(1), 47–73. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2012.01443.x>

- Rosenberg, B. D., & Siegel, J. T. (2018). A 50-year review of psychological reactance theory: Do not read this article. *Motivation Science*, 4(4), 281–300.
<https://doi.org/10.1037/mot0000091>
- Rosenberg, B. D., & Siegel, J. T. (2025). Psychological Reactance Theory: An Introduction and Overview. *Motivation Science*, 11(2), 133–138.
<https://doi.org/10.1037/mot0000376>
- Salmivalli, C. (2023). Focus on targeted interventions addressing bullying: What explains their success or failure? *European Journal of Developmental Psychology*, 20(6), 1082–1098. <https://doi.org/10.1080/17405629.2022.2156857>
- Salmivalli, C. (2024). *Kiusaamisväkivalta: ymmärrä kiusaamisilmiö ja puutu oikein*. Santalahti-kustannus.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1–15. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1996\)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T)
- Seemann, E. A., Buboltz, W. C., Jenkins, S. M., Soper, B., & Woller, K. (2004). Ethnic and gender differences in psychological reactance: The importance of reactance in multicultural counselling. *Counselling Psychology Quarterly*, 17(2), 167–176.
<https://doi.org/10.1080/09515070410001728316>
- Seemann, E. A., Buboltz, W. C., Thomas, A., Soper, B., & Wilkinson, L. (2005). Normal personality variables and their relationship to psychological reactance. *Individual Differences Research*, 3(2), 88–98.
- Seibel, C. A., & Dowd, E. T. (2001). Personality characteristics associated with psychological reactance. *Journal of Clinical Psychology*, 57(7), 963–969.
<https://doi.org/10.1002/jclp.1062>
- Sentse, M., Kretschmer, T., & Salmivalli, C. (2015). The longitudinal interplay between bullying, victimization, and social status: Age-related and gender differences. *Social Development*, 24(3), 659–677. <https://doi.org/10.1111/sode.12115>
- Shen, L., & Dillard, J. P. (2005). Psychometric properties of the Hong Psychological Reactance Scale. *Journal of Personality Assessment*, 85(1), 74–81.
https://doi.org/10.1207/s15327752jpa8501_07
- Sourander, A., Helstelä, L., Helenius, H., & Piha, J. (2000). Persistence of bullying from childhood to adolescence - a longitudinal 8-year follow-up study. *Child Abuse & Neglect*, 24(7), 873–881. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00146-0](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00146-0)

- Soveri, A., Karlsson, L. C., Mäki, K. O., Holford, D., Fasce, A., Schmid, P., Antfolk, J., Karlsson, L., Karlsson, H., Nolvi, S., Karukivi, M., Lindfelt, M., & Lewandowsky, S. (2024). Trait reactance as psychological motivation to reject vaccination: Two longitudinal studies and one experimental study. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, *16*(2), 597–614. <https://doi.org/10.1111/aphw.12506>
- Steindl, C., Jonas, E., Sittenthaler, S., Traut-Mattausch, E., & Greenberg, J. (2015). Understanding psychological reactance: New developments and findings. *Zeitschrift Für Psychologie*, *223*(4), 205–214. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000222>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (9.9.2024). Lasten ja nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskysely. THL. Haettu 26.3.2025 osoitteesta <https://thl.fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lapset-nuoret-ja-perheet/lasten-ja-nuorten-hyvinvointi-kouluterveyskysely>
- Turunen, T., Malamut, S. T., Yanagida, T., & Salmivalli, C. (2024). Heterogeneity of adolescent bullying perpetrators: Subtypes based on victimization and peer status. *Journal of Research on Adolescence*, *34*(3), 1018–1034. <https://doi.org/10.1111/jora.12986>
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, *41*(4), 672–682. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.4.672>
- Wang, Y., Cai, J., Wang, C., Mu, Y.-F., Deng, Z.-Y., Deng, A.-P., Song, H.-J., Huang, Y., Yin, L., Zhang, W., Jiang, T.-T., Shen, W.-W., & Ran, M.-S. (2025). The prevalence and association of traditional bullying and cyber bullying with mental health among adolescent and youth students in China: A study after the lifting of COVID-19 restrictions. *BMC Public Health*, *25*(1), 618. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-20940-9>
- Waris, O., Karlsson, L., Antfolk, J., Karlsson, L., Karlsson, H., & Soveri, A. (2021). The factorial structure of the Hong Psychological Reactance Scale in two Finnish samples. *Nordic Psychology*, *73*(1), 68–90. <https://doi.org/10.1080/19012276.2020.1800508>
- Woller, K. M. P., Buboltz, W. C., & Loveland, J. M. (2007). Psychological reactance: examination across age, ethnicity, and gender. *The American Journal of Psychology*, *120*(1), 15–24. <https://doi.org/10.2307/20445379>

- Wrenn Carlson, L., & Cornell, D. G. (2008). Differences between persistent and desistent middle school bullies. *School Psychology International, 29*(4), 442–451. <https://doi.org/10.1177/0143034308096433>
- Yang, A., & Salmivalli, C. (2013). Different forms of bullying and victimization: Bully-victims versus bullies and victims. *European Journal of Developmental Psychology, 10*(6), 723–738. <https://doi.org/10.1080/17405629.2013.793596>
- Yost, A. B., & Finney, S. J. (2018). Assessing the unidimensionality of trait reactance using a multifaceted model assessment approach. *Journal of Personality Assessment, 100*(2), 186–196. <https://doi.org/10.1080/00223891.2017.1280044>
- Zych, I., Farrington, D. P., Llorent, V. J., Ribeaud, D., & Eisner, M. P. (2021). Childhood risk and protective factors as predictors of adolescent bullying roles. *International Journal of Bullying Prevention, 3*(2), 138–146. <https://doi.org/10.1007/s42380-020-00068-1>